

DE NAAM VAN DEN MAMMOUTH

DOOR R. VAN DER MEULEN

De reiziger die Sint-Petersburg bezoekt, zal niet verzuimen het Zoölogisch Museum van de Academie van Wetenschappen te bezichtigen, waarin nog altijd een der grootste bezienswaardigheden is het zoogenaamde mammothskelet van Adams d. i. het skelet van den mammoth die in 1799 aan den mond der Lena door een hoofdman der Toengoezen ontdekt, in 1806, reeds grootendeels van de vleeschdeelen beroofd, door den zoöloog Adams naar Sint-Petersburg is overgebracht. Ongeveer een eeuw later, in 1902, werd het museum verrijkt met een tweede mammothskelet, afkomstig van den mammoth die onder leiding van de professoren Herz en Pfizenmayer aan den oever van de Berezowka, een rechterzijrivier van de Kolyma, werd uitgegraven, terwijl in 1908 de belangrijke overblijfselen van een mammoth uit de bedding van de Sanga-jurach door de zorg van Pfizenmayer en Wolosowitsj hun weg naar het museum vonden. Deze beide mammothexpedities uit de XXste eeuw, door de Russische Academie van Wetenschappen uitgerust, zijn door prof. E. W. Pfizenmayer, die er zulk een belangrijk aandeel aan heeft genomen, op een boeiende wijze beschreven in zijn boek *Mammutleichen und Urwaldmenschen in Nordost-Sibirien*, dat het vorig jaar (1926) bij Brockhaus te Leipzig is verschenen. Kort te voren, in 1925, had de anthropoloog Berthold Laufer van het Field Museum of Natural History te Chicago in zijn werkje *Ivory in China*¹⁾ een belangwekkend hoofdstuk aan den mammoth gewijd, getiteld: „Folk-lore of the mammoth and trade in mammoth ivory”. In deze beide jongste geschriften over den mammoth wordt

---

¹⁾ Field Museum of Natural History, Chicago. Anthropology, Leaflet 21.

op de vraag naar den oorsprong van den naam echter evenmin een bevredigend antwoord gegeven als in de verschillende etymologische woordenboeken die ik raadpleegde. Een nieuwe poging om dien oorsprong op te sporen mag derhalve niet overbodig worden genoemd.

In het *Deutsches Wörterbuch* van Weigand in den 5den druk uitgegeven door Hirt leest men s. v. het volgende: „*Mammut* . . . urweltlicher Elephant . . . Aus russ. *mamont*, wie der Russe Ludloff das Riesentier 1696 zuerst benannt hat nach der einheimischen Bezeichnung der Jakuten und Tungusen.” Een kleine onnauwkeurigheid moet hier al dadelijk even verbeterd worden: een Rus Ludloff heeft nooit bestaan, blijkbaar wordt hier de Duitscher Ludolf bedoeld, over wien beneden nader.

Minder zeker drukt zich de groote *Oxford English Dictionary* van Murray e. a. uit s. v. *Mammoth*: „a. Russian obs. *mammot*, whence *mammotovoi kost*, mammoth's bones (Ludolf, *Gram. Russ.* 1696, p. 92); now *mamant* . . . The word is of obscure origin; the alleged Tartar word *mama* 'earth' (usually cited as the etymon) is not known to exist.” Ook hier kan men op een kleine onjuistheid wijzen: de tegenwoordige Russische woordenboeken kennen den vorm *mamant*, die wel in oudere lexica voorkomt, niet, maar vermelden uitsluitend den vorm *mamont*. Murray zal dit in de *Etymological Dictionary* van Skeat hebben gevonden, die zelfs een geheel uit de lucht gegrepen onderscheiding maakt tusschen een Russ. *mamant* en een Siber. *mammont*: immers men heeft hier te doen met twee verschillende schrijfwijzen van een en hetzelfde woord, het algemeen gebruikelijke *mamont* is door den Russischen taalgeleerde Grot in zijn boek over de Russische orthographie gesanctionneerd. Bij Skeat vindt men ook de afleiding van het Russische woord uit het Tataarsch terug: „from the word *mama*, which signifies earth in Tartar idioms.” Skeat had dit weder uit Webster, die er ook een nadere verklaring aan toevoegt:

„from Tartar *mamma*, the earth, because the Tungooses and Yakoots believed that this animal worked its way in the earth like a mole.” Inderdaad is deze meening, dat de naam uit het Tataarsch afkomstig zou zijn (de Tataren waren de heerschers in het oude rijk Siberië), in de woordenboeken wel zeer verbreid, hetzij in 't algemeen zonder dat een bepaald Tataarsch woord wordt genoemd, zooals b.v. in den 3den druk van het Woordenboek der levende Groot-Russische taal van Dal', bewerkt door Baudouin de Courtenay, hetzij bepaaldelijk van een woord *mama* „aarde”, zooals b. v. in het Warschauer Woordenboek der Poolsche Taal van Karłowicz e. a.

Aan een Siberisch woord voor „aarde” denkt Alexander Brückner in zijn Etymologisch Woordenboek der Poolsche Taal, dat hij evenwel niet nader aangeeft. Als „von den sibirischen Eingeborenen übernommen” beschouwt ook Pfizenmayer in het 1ste hoofdstuk van zijn bovengenoemd werk *Mammulleichen und Urwaldmenschen in Nordost-Sibirien* den naam, hij preciseert echter nog iets nader: „Die Stammsilbe „ma” bedeutet nach Olfers in der Sprache der Finnvölker und Samoeden Erde; Mamont, wie das Wort im Russischen lautet, heiszt also soviel wie Erdtier, eine Benennung, die . . . auf dem vermeintlichen unterirdischen Leben des Dickhäuters fuszt”. Het voornaamste der Finnvölker in Siberië is het volk der Ostjaken, als een „mot de la langue des Ostiaques (Sibérie)” beschouwen Hatzfeld-Darmesteter het woord dan ook, terwijl men in § 23 van hun *Traité de la formation de la langue française* leest: „le finnois ne nous a donné que trois mots *mammouth, morse et ranger (renne)*”, waarbij dan volgens de woorden in § 20 „le slave semble avoir servi de véhicule.” Daarentegen heeft Littré s. v. *Mammouth*, waar hij de etymologie moet vermelden, kortweg: „Origine inconnue”.

„Origine inconnue” of, om met de *New English Dictionary* te spreken „of obscure origin”, deze woorden getuigen zeker van een grootere voorzichtigheid dan de zoeven vermelde etymo-

logieën. Naar ik meen, kunnen deze den toets der critiek niet doorstaan, hetgeen ik thans zal moeten aantoonen of althans aannemelijk maken, voordat ik met een andere meening voor den dag kom. Dit negatieve gedeelte van mijn betoog, op zich zelf al niet zeer dankbaar, is het nog des te minder, omdat ik uitsluitend mijn gevolgtrekkingen zal moeten maken uit hetgeen kenners van talen, waarin ik zelf niet thuis ben, in casu talen van Siberië, mij aan gegevens verschaffen. De tot dusverre vermelde etymologieën van het woord stemmen hierin overeen, dat zij de benaming van den *Elephas primigenius* uit een der inheemsche talen van Siberië, hetzij der Jakoeten of Toengoezen, hetzij der Tataren, hetzij der Samoeden of van een der Finsche stammen als de Ostjaken, willen verklaren. Laat ons deze afleidingen thans eens afzonderlijk beschouwen.

Allereerst de meening, in het *Deutsches Wörterbuch* van Weigand-Hirt verkondigd, dat de mammoth, resp. russ. *mamont*, zou zijn genoemd „nach der einheimischen Bezeichnung der Jakuten und Tungusen”. Pfizenmayer, die op zijn beide expedities voortdurend met Jakoeten in aanraking is geweest en naar zijn eigen mededeeling ¹⁾ ook wat Jakoetisch geleerd heeft van een vroegeren Jakoetischen dorpsschoolmeester, die op den eersten tocht als tolk, kok en praeparator der mammothoverblijfselen fungeerde, vermeldt op meer dan één plaats ²⁾ van zijn werk den naam dien de Jakoeten aan den mammoth geven, het uitvoerigst in zijn 1ste hoofdstuk, getiteld: „Das Mammut in Bildern und Sagen”.

„In den Sagen der Jakuten spielt das Mammut eine grosse Rolle. Diese Naturmenschen sahen mit Staunen, wie an den Uferabhängen ihrer Flüsse und Seen immer wieder diese ihnen fremde Riesentierleichen zum Vorschein kamen. Sie wussten sich das nicht anders zu erklären, als dasz es sich um Ungeheuer handle, die in der Erdtiefe hausen und sterben müssen, sobald sie das Tageslicht trifft. Nach andern alten jakutischen

---

¹⁾ Blz. 106. ²⁾ Blz. 20, 188, 221.

Überlieferungen sollte das Mammut ein unter dem Wasser lebendes Tier sein, worauf schon sein jakutischer Name hindeutet, der „Ukyla“ (d. i. Wassertier) lautet.” Pfizenmayer moet deze benaming meermalen hebben gehoord. Ten overvloede heb ik het woord willen controleeren aan Böhntlingk's bekende werk *Ueber die Sprache der Jakuten*. In het *Jakutisch-Deutsches Wörterbuch* aan het slot van dit werk zocht ik den mammoth tevergeefs, maar wel vond ik de bestanddeelen, waaruit het door Pfizenmayer gegeven woord bestaat, t. w. *ū*: „Wasser” en *kyl*: „ein in der Wildniss lebendes Thier” vgl. nog *taba kyl* of *kyl taba*: „ein wildes Renntier” en het van *kyl* afgeleide werkwoord *kylla*: „dem Wilde nachgehen”. Een op *mammoth* of russ. *mamont* ook maar eenigszins gelijkend woord, dat van deze benaming de oorsprong zou kunnen zijn, heb ik verder in de geheele woordenlijst niet kunnen ontdekken.

Behalve met Jakoeten is Pfizenmayer op zijn beide expedities ook met Toengoezen herhaaldelijk in aanraking geweest en ook van hen leerde hij de inheemsche benaming kennen: „Auch in der Sprache der Tungusen, dieses alten sibirischen Nomaden- und Jägervolkes, hat der fossile Elefant einen eigenen Namen und spielt in ihren Sagen und abergläubischen Vorstellungen eine bedeutende Rolle. Das „Agdjan-Kämi” (groszes Tier) ist für sie ein sehr unheimliches Wesen, weil sie sich seine Herkunft nicht erklären können” enz.¹⁾ Ook deze benaming heb ik trachten te controleeren aan Castrén's *Grundzüge einer Tungusischen Sprachlehre nebst kurzem Wörterverzeichnis*, uitgegeven door Schiefner, waarin ik echter evenmin als bij Böhntlingk een woord voor den mammoth vond opgegeven, wel trof ik het eerste bestanddeel der door Pfizenmayer vermelde benaming aan: „gross, *hägdi*, *hagdinja*” (met vele dialectische varianten in de bijgegeven *Tungusische Wörtersammlungen* van Middendorf, Spasskij en Gerstfeld). Een op *mammoth* of russ. *mamont* gelijkend Toengoezisch woord vond ik hier al evenmin.

---

¹⁾ Blz. 20.

Na dit alles is het wel niet zeer waarschijnlijk, dat, om nog eens de woorden van Weigand-Hirt aan te halen, die ook in ander opzicht onjuist zullen blijken te zijn, „der Russe Ludloff (lees: der Deutsche Ludolf) das Riesentier 1696 zuerst benannt hat nach der einheimischen Bezeichnung der Jakuten und Tungusen”.

Zeer verbreid is, zooals men in het voorgaande heeft kunnen zien, de meening in de woordenboeken, dat het woord uit het Tataarsch afkomstig zou zijn, en wel van *mama*, dat „aarde” zou moeten beteekenen. Het Tataarsche woord voor „aarde” luidt echter geheel anders. In een Tataarsch-Russische woordenlijst, te Kazan gebruikelijk ¹⁾, vond ik voor „aarde” *jir*, overeenkomende met Turksch *jer*. De *Oxford English Dictionary* waarschuwt niet ten onrechte voor dit „Tartar word *mama* ‘earth’” door de veelbeteekenende toevoeging „which is not known to exist”. Blijkbaar heeft men hier te doen met een van die „spoken” (de benaming is van ons medelid Hesseling), die nu eenmaal noodzakelijkerwijze in ieder etymologisch woordenboek moeten rondwaren.

Toch zou men zich misschien wel kunnen voorstellen, waaraan dit zoogenaamde Tataarsche *mama*, „aarde” zijn ontstaan in de woordenboeken verschuldigd is. Volgens Olfers, aangehaald door Pfizenmayer, beteekent „die Stammsilbe *ma*” niet in het Tataarsch, maar „in der Sprache der Finnvölker und Samojeden Erde”. De gevolgtrekking, die daar door den zoöloog Pfizenmayer wordt gemaakt (indien zij niet reeds van Olfers zelf afkomstig is, dien ik niet heb kunnen raadplegen), „Mamont, wie das Wort im Russischen lautet, heiszt also soviel wie Erdtier”, zal een voorzichtig etymoloog niet zoo dadelijk durven onderschrijven, wanneer hij van de tweede lettergreep verder niets kan zeggen. In het bovengenoemde Jakoetische *ukyla* hebben wij twee duidelijke leden eener samenstelling, waarvan het eerste

---

¹⁾ *Praktičeskoe rukovodstvo k izučeniju Tatarskago Jazyka Machmudovym*, Kazan' 1857.

„water”, het tweede „dier” beteekent; ook in het Toengoezische *agdjan-kämi* zijn beide bestanddeelen afzonderlijke woorden voor „groot” en „dier”. Maar indien de eerste lettergreep *ma* van *mamont* „aarde” beteekent, dan vereischt de tweede sylbe toch eveneens een verklaring.

Doch laat ons eerst de bewering, dat *ma* „in der Sprache der Finnvölker und Samoeden Erde” beteekent, eens op den keper beschouwen. Inderdaad is *maa*, gelijk bekend, het gewone Finsche woord voor „aarde”, maar in het Finsch in engeren zin d.w.z. in het Suomi van Finland, ook in het Estnisch, dus in het zoogenaamde Oostzee-finsch. Nu behoort Finland juist tot die streken van Europa, waar nog nooit sporen van den mammoth zijn gevonden, zooals men in de encyclopedieën kan lezen, b.v. in de groote Russische encyclopedie van Brockhaus-Efron s.v. *Mamont*, of zooals men kan zien op het kaartje der „Mammutfundorte” sedert de XVIIde eeuw achterin het boek van Pfizenmayer. Men zal trouwens bij de vermelding van „Finnvölker und Samoeden” in dit verband allereerst denken aan de Finsche volksstammen van Westelijk Siberië, in ’t bijzonder aan de Ostjaken, in wier gebied wel mammothvondsten zijn gedaan, evenals in dat der hoogerop verwante Samoeden. Wij zagen boven reeds, dat Hatzfeld-Darmesteter het woord *mammoth* beschouwen als een „mot de la langue des Ostiaques (Sibérie)”. Nu luidt echter in de taal der Ostjaken het woord voor „aarde” anders dan *maa*. Castrén geeft in zijn *Versuch einer Ostjakischen Sprachlehre nebst kurzem Wörterverzeichnis*: *meg*, *mex*, dat hij wel vergelijkt met Finsch *maa* (en met Syrjeensch *mu*), maar waarvan toch zeker russ. *mamont* niet kan komen. En in zijn *Versuch einer Jenissei-Ostjakischen und Kottischen Sprachlehre nebst Wörterverzeichnissen aus den genannten Sprachen* vindt men gansch andere woorden voor „aarde”¹⁾, terwijl daar als benaming van den mammoth wordt gegeven: *tél*. Wat nu ten-

¹⁾ Jenissei-Ostj. *bar*; Kottisch *par*.

slotte het Samojeedsch betreft, in de door Schiefner bewerkte *Wörterverzeichnisse aus den Samojedischen Sprachen* van Castrén vindt men in vier of vijf Samojeedsche talen de woorden opgeteekend zoowel voor „aarde”, als voor „mammoth”. In geen enkele daarvan wordt voor „aarde” *ma* gegeven¹⁾, terwijl de namen van den mammoth niet de minste overeenkomst met dit woord vertoonen²⁾.

Wel wordt in het Joerak-Samojeedsch het woord voor „mammoth” uitgedrukt door een samenstelling, waarvan het eerste lid „aarde” beteekent en het tweede lid „rendier”, t.w. *janôra* uit *ja*: „Erde” en *hôra*: „Renntierochse”³⁾. Over den oorsprong van deze en dergelijke benamingen bij de West-Siberische volken vindt men een en ander in het geschrift van Laufer *Ivory in China*, waarin men in het hoofdstuk „Folklore of the Mammoth” leest: „According to the conception of the Samoyeds, the mammoth is a gigantic beast which lives in the depth of the earth, where it digs for itself dark pathways and feeds on earth. They call it „stallion of the earth” or „the master of the earth”⁴⁾. „Some of the Ostyaks look upon them as water-sprites, others regard them as sacred animals living under ground and call them „earth-oxen”⁵⁾. „The Samoyeds designate the mammoth „earth-bull” or „earth-stag”. The former epithet is applied to it also by the Wogul, a Finno-Ugrian tribe”⁶⁾. Men ziet, het zijn dezelfde beschouwingen die wij reeds boven door Pfizenmayer met betrekking tot de Jakoeten hoorden vermelden en die reeds in het volksgeloof der oude Chineezen voorkomen, men leze wat Laufer dienaangaande in het genoemde hoofdstuk „Folklore of the mammoth” meedeelt en Pfizenmayer in zijn eerste hoofdstuk „Das Mammut in Bildern und Sagen”.

¹⁾ Joerak-Sam. *ja, jea*; Tawgy-Sam. *mou, mamaru*; Jenissei-Sam. *da, já*; Ostjak-Sam. *tu, cu. sül cuéc, sô sú*; Kamassinsch *tu*. ²⁾ Joerak-Sam. *janôra*; Tawgy-Sam. *kalaja*; Jenissei-Sam. *kali, kario*; Ostjak-Sam. *košar, kosar, kossar, kossari*. ³⁾ Vgl. nog *janâmd* „Mammuthsknochen (eig. Erdhorn)”. ⁴⁾ Blz. 29. ⁵⁾ Blz. 30. ⁶⁾ Blz. 31.

Maar al laat het volksgeloof der Siberische volken den mammoth onder de aarde (of onder het water) leven en al wordt het in sommige dier talen daarom ook met den naam van aarde-dier (-rendier enz.) (of water-dier) genoemd, daaruit behoeft volstrekt nog niet voort te vloeien, dat ons woord *mammouth*, resp. russ. *mamont*, daarom ook in zijn oorsprong „aarde-dier” zou moeten beteekenen.

In het voorgaande meen ik te hebben aangetoond, dat men met het Finsche woord *maa* „aarde”, dat waarschijnlijk de oorzaak is geworden van het woordenboekspook Tataarsch *mama*, hier niets kan beginnen. Ook vertoonen de Jakoeitische, Toengoezische, Ostjakische en Samojeedsché namen van den mammoth, die ik heb kunnen vinden en die ik in het bovenstaande heb medegedeeld, niet ook maar de minste overeenkomst met onze benaming. En dit zijn toch de talen die in de woordenboeken worden genoemd, en die, wanneer men het woord uit het Siberisch wil afleiden, ook zeer zeker het eerst in aanmerking komen. Er zijn nog andere Siberische talen, maar daar het mijn overtuiging is, dat wij voor de oplossing van het vraagstuk in een andere richting moeten zoeken, meen ik, dat ik mij thans wel uit dit wespennest van mij onbekende talen mag terugtrekken.

De vraag, wanneer het woord tot nog toe het eerst is aangetroffen, wordt in de *Oxford English Dictionary* beantwoord door te wijzen op Ludolf's *Grammatica Russica* van 1696. Ook het *Deutsches Wörterbuch* van Weigand-Hirt gaat terug tot dit jaartal en bedoelt Ludolf als oudsten zegsman. Waar dit woordenboek hem evenwel verkeerdelijk „der Russe Ludloff” noemt, is het misschien niet geheel overbodig, hier iets naders omtrent zijn persoon mede te deelen¹⁾.

Heinrich Wilhelm Ludolf, Duitsch philoloog en neef van den beroemden Orientalist (Aethiopicus) Job Ludolf werd in

---

¹⁾ *Nouvelle Bibliographie Générale*, XXXII, p. 201—202.

1655 te Erfurt geboren. Onder leiding van zijn oom opgevoed, werd hij eerst als secretaris aan het Deensche gezantschap te Londen verbonden. Sedert 1680 bekleedde hij gedurende verscheidene jaren de functie van secretaris bij prins George van Denemarken, den gemaal van prinses Anna van Engeland. Door dezen prins met een jaargeld bedacht, ging hij reizen. Hij begaf zich naar Rusland, waar de tsaar hem te Moskou, ook vanwege zijn muzikale talenten, zeer welwillend ontving. In 1694 in Engeland teruggekeerd, vertrok hij vier jaren later naar Klein-Azië, Palestina en Egypte, op welke reis hij zeer onder den indruk kwam van den treurigen staat der Grieksche kerk in het Oosten. In Engeland terug, liet hij een groot aantal exemplaren van het Nieuwe Testament in het Nieuw-Grieksch drukken, die hij deed verspreiden onder de Levantijnen. Hij overleed te Londen den 25sten Januari 1710.

Behalve eenige geschriften over de Christelijke Kerk in het Oosten, bezit men van hem een Russische grammatica, de eerste in West-Europa. Deze verscheen in 1696, dus twee jaar na zijn terugkeer uit Rusland, in Engeland, te Oxford, onder den titel: *Henrici Wilhelmi Ludolfi Grammatica Russica quae continet Non tantum praecipua fundamenta Russicae Linguae, Verum etiam Manuductionem quandam ad Grammaticam Slavonicam*. Van dit zeldzame werkje bezit de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden een exemplaar, en wel het exemplaar dat, blijkens een Latijnsche aantekening tegenover het titelblad, door den auteur zelve in Mei van het jubeljaar 1700 te Rome is geschonken aan zekeren S. H. Schmid. Later is dit exemplaar in handen gekomen van Willem Bilderdijk, die er zijn eerste Russisch uit heeft geleerd: eenige blaadjes Russische woorden met Nederlandsche vertaling van zijn hand zijn thans voorin bijgebonden. Aan het slot van het werk bevindt zich een ahangsel over de natuurlijke historie van Rusland: „Appendicis loco subjungemus pauca ad historiam naturalem Russiae spec-

tantia”, onderverdeeld in Mineralia, Vegetabilia, Animalia, en Homines. Onder de Mineralia leest men (p. 92):

„Magnae vero curiositatis res est *Mammotovoi kost*, quod in Siberia è terra effoditur. Miras de illo fabulas plebs narrat, dicunt enim esse ossa animalis, sub terra degentis & omnia animalia super terram viventia magnitudine superantis. In medicina adhibent illud ad eosdem usus, ut istud, quod cornu monocerotis vocatur. Frustrum mihi datum fuit ab aliquo amico, qui se id accepisse dicebat a Primate quodam Russico è Siberia reverso, quod genuinum ebur mihi videtur. Peritioresque mihi dixerunt illud *mammotovoi kost* esse dentes Elephantinos. Ita ut in Deluvio universali eo delatos atque longo temporis tractu terra magis magisque tectos fuisse necesse sit”.

In 1698 verscheen van Ludolf's Appendix een Hoogduitsche vertaling onder den titel: *Curieuse Beschreibung der natürlichen Dinge Ruszlandes . . . neulich in Lateinischer Sprache ausgefertigt von Heinr. Wilh. Ludolff*, die als aanhangsel werd gevoegd bij Adam Brand's *Beschreibung der Chinesischen Reise, welche vermitteltst einer Zaaris. Gesandtschaft durch Dero Ambassadeur, Herrn Isbrand . . . von Moskau über . . . Siberien verrichtet worden*; het begin van ons fragment luidt daar: „Gar curieuse aber ist das *Mammotovoi-Kost*, welches man in Siberien aus der Erden gräbet”. De Nederlandsche vertaling, die in het volgende jaar zoowel van Brand's reis¹⁾ als van het aanhangsel het licht zag, wijkt in geen enkel opzicht af: „Een ongemeene curiosheyd is 't *Mammotovoi-kost*, 't welck in Siberien uyt d'aerde werd gegraven”; daarentegen heeft de Engelsche vertaling van 1698 volgens de *Oxford English Dictionary*, die deze plaats als zijn oudste citaat s. v. *Mammoth* geeft: „The *Mammotovoy*, which is dug out of the Earth in Siberia”. Hier ontbreekt

---

¹⁾ Van de reis reeds in 2den druk, de 1ste druk van de Nederlandsche vertaling was in 1698 verschenen zonder het aanhangsel. Zie P. A. Tiele, *Nederlandsche Bibliographie van Land- en Volkenkunde*, n°. 186

het woord *kost*, dat er toch noodzakelijk bij moet, immers Ludolf's *mammotovoi kost* is in het Russisch *mamontovaja kost'*, waarin *kost'*: „been” het znw. en *mamontovaja* het bijbehorende, van *mamont* afgeleide, bnw. is: dus: „mam-mouthsbeen” d.i. mammouthstand, mammouthivoor. Op den vorm van Ludolf's *mammotovoi kost* kom ik beneden nog terug.

Ludolf is evenwel niet de eenige in zijn tijd in West-Europa, die ons berichten aangaande den *Elephas primigenius* heeft nagelaten. „Einer der ältesten Berichte” zegt Pfizenmayer in de historische inleiding in het eerste hoofdstuk van zijn boek¹⁾, „in der Deutschen Literatur über sibirische Mammutfunde ist in der Reisebeschreibung des Isbrand Ides enthalten, der als Gesandter des Zaren Peters I eine Reise durch Sibirien an den chinesischen Kaiserhof unternahm”. Hij deelt ons dan in Duitsche vertaling een gedeelte der desbetreffende passage mede, die ik zoo aanstonds in haar geheel uit de Hollandsche editie van 1704 zal geven, en vervolgt: „Ides gebraucht in seinem Reisetagebuch auch zuerst den Namen „Mammut”. Diese Benennung bürgerte sich schon früh auch in der wissenschaftlichen Literatur ein, während 1799 der Göttinger Professor Joh. Friedr. Blumenbach die wissenschaftliche Bezeichnung „*Elephas primigenius*” hinzufügte”.

Eberhard Isbrand Ides, of Evert IJsbrands Ides, want hij was van Nederlandsche afkomst, omstreeks 1660 te Glückstadt geboren, vestigde zich als koopman in Rusland, waar hij het vertrouwen van Peter den Grooten genoot. Hij maakte bovengenoemde reis als afgezant van den tsaar aan den keizer van China in de jaren 1692—1695, op welken tocht Nicolaas Witsen's groote kaart van Tartarije, die hij in Moskou voor het eerst had gezien, hem van het grootste nut is geweest, zooals blijkt uit een na de reis geschreven brief van Ides aan Witsen, gedagteekend 24 Mei 1695, die is opgenomen

---

¹⁾ Blz. 21.

door den Amsterdamschen uitgever F. Halma in diens voorbericht voor de uitgave van Ides' *Driejaarige Reize*. Aan Witsen, die door zijn studiën het levendigste belang in zijn reis stelde, zond Ides dan ook zijn in het Nederduitsch geschreven aantekeningen, die door den Amsterdamschen burgemeester in het Nederlandsch zijn overgebracht. Wij weten dit uit een vele jaren later door Witsen aan den Deventerschen burgemeester Gijsbert Cuper geschreven brief in dato 24 September 1709, waarin, blijkbaar als antwoord op een door den laatste gedane vraag, men leest: „De vorige (beschrijvinge) van Ysbrants, is door mij gestelt, so als sij is uytgegeven uyt papieren die hij mij had toegesonden, die op sijn Hamburgghs of Nedersax seer confuus geschreven waeren, hij was myn vrint en is nu overleden”¹⁾. Naar het schijnt, heeft de uitgever Halma, na het werk uit Witsen's handen te hebben ontvangen, er ook nog aan geschaafd: immers men leest in zijn Voorberegt: „Ook behoefte ik u niet verder te ontvouwen, door welk eenen weg my 't afschrift dezer Reize ter hand gekomen is, waardoor haar aanzien en geloofwaardigheid zekerlyk, boven veele andere, gestyft word. Hier en daar heb ik den styl wat moeten beschaaven, en zomwyl eenige verandering in de uitdrukkingen en t' zamenvoegingen der woorden, doch geenzins in de zaaken, gemaakt”.

Zoo zag dan in 1704 te Amsterdam de *Driejaarige Reize naar China, te lande gedaan door den Moscovischen afgezant E. Ysbrands Ides* het licht. Drie jaar later, in 1707 verscheen te Frankfort een Hoogduitsche uitgave, nadat het werk reeds in 1706 in het Engelsch was vertaald. In 1710 volgde een tweede druk van de Hollandsche, in 1716 van de Engelsche uitgave, terwijl in 1727 een Fransche vertaling het licht zag. Als een verder bewijs van de groote belangstelling waarmede men in de toenmalige geleerde wereld Ides' reisverhaal sinds

---

¹⁾ Bij J. F. Gebhard Jr., *Het Leven van Mr. Nicolaas Cornelisz. Witsen*, II, blz. 322.

lang verbeidde, moge nog dienen, dat er reeds in 1696 een kort uittreksel van de reis in het Hoogduitsch was verschenen achter Chr. Mentzel's *Chinesische Chronologia*, dat door Leibniz werd vertaald in zijn *Novissima Sinica* van 1697¹⁾. In dat uittreksel komt de passage van den mammoth niet voor, evenmin als in het reisverhaal, dat Adam Brand, die een der leden van het gezantschap is geweest, reeds in 1698, zooals men boven heeft gezien, van den tocht deed verschijnen. Men vindt het fragment over den mammoth bij Ides in zijn 6de hoofdstuk, chronologisch geplaatst tusschen zijn verblijf te Makofskoi, waar het gezantschap den 7den October 1692 aankwam en vanwaar het, volgens Brand, den 10den October vertrok, en zijn aankomst te Jenizeskoi (Jeniseisk) twee dagen later. „Die im 6. Capitel sich befindende Angabe über im Eis steckende und durch die Kälte erhaltene Mammuths ist als die erste ihrer Art mit gebührender Anerkennung von den Zoologen verwerthet worden”, aldus leest men in de *Allgemeine Deutsche Biographie* s. v. Ides²⁾. Het is dan ook om het belang, dat men van oudsher aan deze passage heeft toegekend, dat ik de plaats hier in haar geheel doe volgen.

„Niet verre van hier (t. w. *van Makofskoi*) in het gebergte ten Noord-Oosten vind men de Mammuts tanden en beenen; zy worden ook in 't byzonder aan de vlöeden Jenize, Trugan, Mongamsea, op den vloed Lena, en by Jakutskoi, tot aan de Ys-zee gevonden; zoo dat, als in 't voor-jaar 't Ys in deezen vloed openbreekt, door zulk eenen sterken ysgang, wegens het hoog opgezwollen water, de zeer hooge oevers afgespoelt, en geheele stukken aarde van de bergen afbrooken (*sic*) worden, die naar beneden vallen; en alsdan openbaaren zich in d' aarde, byna tot den grond bevroren, als ze langzaam ontdooit, zodanige geheele dieren, ook bloote tanden. Ik heb een persoon met my gehad naar China, die jaarlyks uit ge-

---

¹⁾ Tiele, n°. 519. ²⁾ XIII, 748.

weest was om deeze beenen op te zoeken; deeze heeft my, voor de zekere waarheit, verhaalt, hoe hy eens met zyne metgezellen een kop van zodanig een dier gevonden had, dat uit zulk eene afgevallene bevrorene aarde te voorschyn was gekomen. Zoo haast zy dien open deden, bevonden zy het vleesch meestendeels verrot; zy hadden de tanden, die recht, gelyk de Elephants tanden, voor uit den muil stonden, niet zonder moeite uitgebroken, als ook eenige beenen van den kop, en zyn eindelyk tot eenen voorsten voet gekomen, dien zy afgehouden hadden, en een lid daarvan in de Stad Trugan gebragt, 't welk zoo dik was, als een taamlyk dik manspersoon van middel. In den hals was aan de beenen noch eenig rood, als van bloed, te zien geweest.

„Van dit dier word verscheidentlyk gesproken. De Heidenen, als de Jakuti, Tungusi en Ostiakky, zeggen, dat deze dieren zich in de aarde, of 't schoon, wegens den harden winter, noch zoo sterk vriest, zich gedurig ophouden, en heen en weêr gaan; verhaalen ook dikwils gezien te hebben, dat, wanneer zoo een dier gegaan had, de aarde boven het zelve zich opwelde, en dan wederom inviel, en eenen diepen kuil maakte. Zy meenen ook verder, dat by aldien dit dier zoo hoog komt, dat het de lucht ruikt of ziet, het zelve aanstonds sterft, en dat 'er daarom, aan de hooge oevers van den vloed, alwaar zy onvoorziens uitkomen, veele dood gevonden worden. Dat is het gevoelen van de ongelovige Heidenen wegens deeze dieren, die nooit gezien zyn.

„Maar d'oude Siberische Russen zeggen en gelooven, dat de Mammuth even zoo een dier is als d'Elephant, uitgezeit dat de tanden wat krommer zyn, en wat meer sluiten als die van d'Elephanten; meinen overzulks, dat d'Elephanten voor den Zondvloed zich in deze landen opgehouden hebben, alwaar toen een warmer lucht moet zyn geweest, en dat met den Zondvloed hunne verdrongene lichamen, met door en over het water te zwemmen, onder d'aarde gespoelt en gewelt zyn: maar na den Zondvloed was de luchtstreek, die

van te vooren warm was geweest, in eene kouder verandert, zoo dat ze van dien tyd af in de aarde zouden bevroren gelegen hebben, en dieswegen voor de verrottinge zyn be- waart, tot datze ontdooyen en voor den dag komen; dat geen onverstandige meening is, om 'er eenig geloof aan te slaan. Echter heeft voor den Zondvloed aldaar geen warmer klimaat behoeven te zyn, overmids de lichaamen van de verdrinkene Elephanten zeer wel eenige honderd mylen verre, van eene andere plaatze, daar henen, in den vloed, die den gehelen aardbodem bedekte, konnen overgedreven zyn.

„Eenige van deze tanden, die buiten twyfel den geheelen zomer aan strand gelegen hebben, zyn geheel zwart en ge- borsten, en konnen nergens toe te stade komen; maar die schoon gevonden worden, zyn even zoo goed als elpenbeen, en worden in Moskovien rontomme in 't lant vervoert, alwaar zy, in plaats van elpenbeen, tot kammen en allerhande dingen gebruikt en verkocht worden. De voorgemelde persoon ver- haalde my ook, dat hy eens twee tanden in een hoofd hadde gevonden, omtrent van twaalf ponden Russisch gewigt die 400 Duitsche ponden uitmaaken, zoo dat dit zeer groote dieren moeten zyn geweest, al hoewel men ook zeer veele kleinder tanden vind. Zoo veel ik by de Heidenen heb kon- nen verneemen, heb ik niemant konnen vinden, die ooit zodanig een beest levendig gezien heeft, of kan zeggen, van wat gestalte het is; zoo dat het meeste hier van maar op gissingen steunt”.

Bij Ides vindt men den naam in den vorm *mammui* naast *mammuth*, deze beide vormen komen ook voor in de inhouds- opgave boven het 6de hoofdstuk alsmede daarmee geheel overeenkomende in margine, waar men leest: „Mammuts tanden en beenen, hoe aan den oever gevonden” en „Zeer zwaare Mammuths tanden”. Blijkens de spelling *Jakuti*, *Tungusi*, in de aanhaling, moet ook de *u* van *mammui(h)* als *oe* worden beschouwd. Men bedenke dat Ides' oorspron- kelijke aantekeningen in het Néderduitsch waren geschreven

en dat zoowel Witsen als Halma bij het vertalen en beschaven van den tekst de namen onveranderd zullen hebben gelaten.

Men zoude hier de vraag willen stellen, wat Ides kan bewogen hebben in zijn reisjournaal de passage over den mammoth in te lasschen. Hij zelf heeft op zijn reis geen vindplaatsen van het dier bezocht (reden waarom zijn reisgenoot Brand er dan ook nergens melding van maakt), het is het verhaal van een ander of van anderen, dat hij weergeeft. Hij valt daarbij min of meer met de deur in huis, het maakt eenigszins den indruk of hij bij den lezer den naam als niet onbekend veronderstelt. Hij begint niet te spreken over de tanden en beenen van een dier dat door de inwoners, Heidenen of Russen, „mammut” wordt genoemd, maar hij heeft het al terstond over „de Mammuts tanden en beenen”. Zoude hier de veronderstelling al te gewaagd zijn, dat het de Amsterdamsche burgemeester Nicolaas Witsen is geweest, aan wien, zooals men aanstonds zien zal, zoowel het dier als de naam reeds lang bekend waren, die Ides tot nasporing in het land zelve heeft aangezet ten behoeve van zijn groote werk *Noord en Oost Tartarye*? „Gelyk men dan den Gezant Evert IJsbrants Ides, onzen Reisbeschryver, ook voor een van deze hebbe te houden, die door den Heere Burgemeester tot dit werk gebruikt zyn” zegt de uitgever Halma in zijn Voorberegt tot Ides' reis. Met „dit werk” bedoelt Halma bepaaldelijk den 2den druk van Witsen's *Noord en Oost Tartarye*, die bij hem in 1705, dus een jaar na Ides' werk, uitkwam. „Dit gaat vooruit, gevolgt van Witsen's werk” kon hij dan ook in een der lofdichten vóór de *Driejaarige Reize naar China* zeggen. Maar boven dit uitgeversstandpunt zweefde de dichter Johannes Vollenhove, die in een ander lofdicht zong:

'k Verhef Heer Witsen, die zo êel
 Een licht van Amstels burgervaderen,
 Stadts liefde, ontzag en hoofthuweel,
 Een spoor aan 't schrift gaf van dees bladeren.

Witsen, die over het handschrift van Ides beschikte, heeft reeds veel eerder dan de verschijning der *Driejarige Reize* in 1704 en dan de verschijning van den 2den druk van zijn *Noord en Oost Tartarye* in 1705 van Ides' mededeelingen over den mammoth gebruik kunnen maken en hij heeft dat ook gedaan, zooals blijkt uit een schrijven van hem aan zijn vriend Cuper in dato 24 Juli 1698, waar men leest ¹⁾: „Onlanghs niet verre van het stedeken Trugau in Siberie is so als ik door ooggetuijgen ben berigt, het geraemte van het dier Mammot of Elefant ontdekt” en dan volgen verder nog eenige mededeelingen aan Ides ontleend. Hij heeft in dezen brief ook een aardrijkskundige verbetering in het begin van Ides' tekst aangebracht: „Men vint dese verstorvene dieren aen de rivier Ket, ook aen de jenissa bij Mongaseja en aen de vliet lena, bij jakutsko, en tot aen de ijs-zee”. Deze verandering treft men niet aan in den 2den druk van *Noord en Oost Tartarye*, maar daar ²⁾ drukt hij zich weer nauwkeuriger uit omtrent zijn zegsman: „Uit de tweede mond, is my van een geloofwaardige oog-getuige verhaelt, hoe onlangs ontdekt is, niet verre van Trugan, door dees oog-getuige zelve, wiens handel het was, dit Mammouttekoos op te zoeken, een geheel Mammout Dier”. Krijgt men uit de wijze van mededeeling van Witsen, zooals die blijkt uit de gegeven aanhalingen, niet den indruk, dat deze Ides als een persoonlijk berichtgever, in casu over den mammoth, waarvoor hij zich zoo interesseerde, beschouwde?

Want Witsen stelde in hooge mate belang in den *Elephas primigenius*. Reeds gedurende zijn verblijf te Moskou in 1665 had hij er van gehoord. „Ik selve hebbe in Mosco so kiezen tanden als andere gedeelten van dese uit de aerde opgedolven gedierten gesien, de meeste beenderen van dese olifanten werden gevonden aen de oever van de Oby noort-

---

¹⁾ Bij Gebhard, II, blz. 297. ²⁾ Blz. 744.

waerts die ontdekken als de vloet het lant aen de sijden van de rivier wegneemt en daer instorten”, zoo schrijft hij in den reeds geciteerden brief van 24 Juli 1698 aan Cuper¹⁾; en in een noot ergens²⁾ in den 2den druk van zijn *Noord en Oost Tartarye* leest men: „Men bedeelde my op den Jare 1665 in Moskou een aftekening van het Dier Mammout”. Wanneer Peter de Grootte in de jaren 1697—1698 in ons land verblijft, spreekt Witsen hem ook over den mammoth: „Ik hebbe van dese onder de aerde gevonden elefanten met den Zaar selve gesproken, en Syn Majesteyt heeft mij met seer veel omstandigheden verhaelt dat hij met eygen oogen het gebeente van so een elefant heeft ontdekt omtrent de oorspronk van de rivier de Tanais die gants in syn geheel en al bijeengekrompen lag. Insgelijx heeft mij dat geconfirmeert den tweede Hr. Ambassadeur Fedor Alexewits Golowin, te weten dat men digt aen de ijszee meermalen het gebeente van olifanten onder aerde ontdekt, die hij oordeelt aldaer gestroomt of gedreven te sijn ter tijt van de sundvloet, hij heeft gevonden ribben, wervelbeenen, ja hoofden, daer toe Syn Ed: occasie heeft gehadt omdat hij gouverneur van Tobol de hoofdstat van Siberiën is geweest” schrijft hij verder aan Cuper.

Wat ons hier echter het meest moet interesseeren, is de beantwoording der vraag: Waar en wanneer noemt Witsen den naam van den mammoth het eerst en in welken vorm? Het antwoord luidt: in den eersten druk van zijn *Noord en Oost Tartarye* van 1692 in den vorm *mammout* en daarnaast in nog een anderen vorm die in 't vervolg ter sprake zal komen. Dat de *ou* hier als *oe* moet worden uitgesproken, blijkt uit andere plaatsen van zijn werk waar deze schrijfwijze voorkomt. Ides' *mammut(h)* zal dus slechts een andere (Duitsche) schrijfwijze zijn voor Witsen's *mammout*.

De voorrede van dien eersten druk is gedagteekend 15 Juni 1692. Hierdoor alleen al komt aan Witsen ontwijfelbaar de

---

¹⁾ Bij Gebhard, II, blz. 296. ²⁾ Blz. 746.

prioriteit toe boven Ides en boven Ludolf. Bedenkt men daarbij, dat Witsen sedert zijn verblijf te Moskou in 1665 aan dit boek heeft gewerkt en dat hij bovendien reeds in de hoofdstad van Moskovië met den naam bekend moet zijn geweest, dan wordt zijn voorsprong voor de beide anderen nog grooter. „Het ontwerpen en bewerken van die kaart en van dat boek hebben hem ruim 25 jaar beziggehouden”, zegt zijn levensbeschrijver Gebhard, „en nagenoeg al de tijd, dien hij van zijne staatsbemoeiingen kon afzonderen, werd besteed aan dat groote en omvangrijke werk” ¹⁾. Witsen heeft dit werk moeilijk uit handen kunnen geven, en al zijn er bij zijn lange leven twee drukken van verschenen, voltooid is het eigenlijk nooit. In een ongedateerden brief, die, omdat daarin sprake is van de aanstaande uitgave van zijn *Architectura navalis*, den tweeden druk van zijn *Aeloude Scheepsbouw*, welke in 1690 is verschenen, ook tegen dien tijd moet zijn geschreven, leest men: „Tot den uytgeef van Tartarije sal ik nog wel een jaer van noden hebben” ²⁾, en toen dan in 1692 de eerste uitgave het licht zag, kwam het boek niet in den handel. Daarom is het ook zoo uiterst zeldzaam. „L'édition de 1692 est très rare, et vu sa rareté il me semble qu'elle aura été envoyée en partie à l'étranger” schreef Frederik Muller in 1859 in zijn *Essai d'une Bibliographie Neerlandico-Russe* ³⁾. Maar zeldzaam is ook de tweede, zeer vermeerderde en geheel gewijzigde druk, die in 1705 bij F. Halma te Amsterdam verscheen ⁴⁾. Van dezen tweeden druk gaf in 1785 M. Schalekamp te Amsterdam een nieuwe ongewijzigde uitgaaf, in oorsprong niet anders dan het restant in losse vellen der exemplaren van 1705, vermeerderd met een aantal kaarten en platen, en waaraan een inleiding is toegevoegd van Pieter Boddaert, die daarvoor aantekeningen in handschrift van Witsen heeft gebruikt ⁵⁾. Deze uitgave kan men op verschillende bibliotheken

¹⁾ Gebhard, I, blz. 417. ²⁾ Bij Gebhard, II, blz. 286. ³⁾ Blz. 58. Tiele, n°. 1223. ⁴⁾ Muller, *l.c.*: „Celle de 1705 est encore assez rare, même en Hollande”. Tiele n°. 1224. ⁵⁾ Muller, *l.c.*; Tiele, n°. 1225.

raadplegen; zij komt ook nog wel eens een enkele maal op aucties voor. Zijn levensbeschrijver Gebhard zegt het zoo juist¹⁾: „Ofschoon een stellig bewijs ontbreekt, acht ik het toch niet onwaarschijnlijk, dat de beide uitgaven van 1692 en 1705 slechts voor een beperkt aantal lezers zijn bestemd geweest en nog niet aanstonds ter kennis van het algemeen zijn gekomen. Witsen heeft blijkbaar de voltooiing van zijn werk steeds verder uitgesteld, om zoo volledig mogelijk te kunnen zijn. Meer dan eens drukt Cuper in zijne brieven den wensch uit, dat Witsen toch eindelijk moge besluiten zijn werk aan de geleerde wereld over te geven, die (volgens zijne verzekering) met verlangen daarnaar uitziet. Steeds echter had Witsen allerlei bezwaren, die zulks beletten. Nu eens was het de drukker, dan weder de plaatsnijder, die hem ophield, en een ander maal had hij weder de een of andere onnauwkeurigheid ontdekt, die hij nog wilde verbeteren; en zoo schijnt het, dat van die derde uitgave tijdens zijn leven niets is gekomen. Intusschen gebeurde het enkele malen, dat buitenlandsche schrijvers reeds bij voorbaat van zijne ontdekkingen gebruik maakten, zonder zijn naam te noemen, waartegen hij natuurlijk niets kon uitrichten, doch waarover hij zich bij Cuper bitter beklaagt”. Wat in 't bijzonder het laatste betreft, over dit plagiaat drukt Gebhard zich elders²⁾ nog iets sterker uit, wanneer hij het heeft over „de talrijke malen, dat hij zich beklaagt over binnen- en buitenlandsche schrijvers, die zijne onuitgegeven studiën reeds bij voorbaat hadden overgenomen, zonder vermelding van zijn naam”.

Pfizenmayer en Laufer hebben natuurlijk van Witsen's beroemde werk, het eerste groote geschrift over de land- en volkenkunde en ook de taalkunde van Siberië, gehoord, en beiden noemen het ook met betrekking tot de Siberische mammothvondsten, terwijl de laatste naar aanleiding daarvan er zelfs een aanhaling uit geeft in Engelsche vertaling. Dat

---

¹⁾ I, blz. 426. ²⁾ I, blz. 495.

echter de Duitscher Pfizenmayer en de Duitsch-Amerikaan Laufer hier niet volkomen nauwkeurig op de hoogte zijn, geen Nederlander die het hun euvel zal duiden. „Seitdem der alte Amsterdamer Bürgermeister Witsen“, leest men bij Pfizenmayer ¹⁾ „in der 1692 veröffentlichten Schilderung seiner „merkwürdigen und abenteuerlichen Reise nach Noord en Oost Tartarye“ (Nordostsibirien) seinen Zeitgenossen von ganzen Mammutkadavern berichtete, die dort im gefrorenen Boden gefunden würden, drangen immer wieder Nachrichten von Funden diluvialer Tierleichen aus dem fernen Sibirien nach Europa“. Pfizenmayer schijnt te meenen, dat Witsen, die trouwens in 1692 nog zoo oud niet was (hij was toen 51 jaar), zelf een „abenteuerliche Reise“ naar Siberië heeft ondernomen, terwijl men weet, dat Witsen zich de meeste berichten door anderen heeft laten toekomen, tot welke betrekkingen hij den grondslag had gelegd gedurende zijn verblijf te Moskou in 1665 ²⁾. Ook schijnt hij zich niet de vraag te hebben gesteld, of men dan in die berichten van Witsen „von ganzen Mammutkadavern“ niet nog een oudere bewijsplaats voor den naam van den mammoth zou kunnen vinden dan bij Ides, die volgens Pfizenmayer, gelijk men boven heeft gezien, „zuerst den Namen „Mammut“ in seinem Reisetagebuch gebraucht“. Laufer is hier beter op de hoogte; hij laat Witsen in dit opzicht alle eer wedervaren: „In 1666 the learned Hollander Nicolaus Witsen, who subsequently became mayor of Amsterdam, paid a visit to Moscow, where he collected the materials for his work „Noord en Oost Tartarye“, which appeared in 1694. This work introduced for the first time the name *mammoth* to western Europe“ ³⁾. Men moet hier evenwel het jaar 1666 veranderen in het jaar 1665 als het jaar van Witsen's verblijf te Moskou en het jaar 1694 in 1692 als het jaar der verschijning van Witsen's werk. Het oudste tot nu toe bekende bericht waarin de naam van den mammoth wordt genoemd, vindt

---

¹⁾ Blz 22. ²⁾ Zie Gebhard, I, 417 vlgg. ³⁾ Blz. 28.

men dan in den eersten druk van Witsen's *Noord en Oost Tartarye* in het hoofdstuk Siberia, 2de deel, blz. 472—473. Het luidt als volgt¹⁾:

„Men vindt in Siberien, aen de oevers van de groote rivieren, daer de vloet het lant afgespoelt heeft, of daer de bergen door wolk-barsten, en groote regen gespleten zyn, zomtyts elpen-beene-tanden, zo groot als klein, by de inlanders²⁾ Mammouttekoos geheten, of been van het dier Mammout. Dit elpenbeen wert weinigh grover en rosser bevonden als de versche oliphants-tanden, die uit Indien herwaerts over komen. Op wat wyze deze tanden in 't gemeen dus diep onder de aerde gedolven zyn geworden, is beswaerlyk te zeggen, te meer, alzo in die gewesten geene elephanten werden gevonden: het waerschylykste is, dat het ten tyde van de algemeene zuntvloet zy geschiet. Eenige der Moscoviten zyn van gevoelen, dat door lankheit van tyden de aertkloot of werelt verdraait is, en dat daer het nu kout is, het wel eer heet is geweest, zo dat de elephanten in deze nu koude gewesten zich oulings opgehouden zoude hebben.

„Daer ter plaetse wert mede gebeuzelt, dat deze tanden hoornen zyn van het dier Behemoth, by de Russen Mammout, anders Mammona genaemt, daer van men by Job leest: zy zeggen, dat het leeft, onder d'aerde, en zoude het zyn hoornen, dat deze tanden zoude wezen, onder de aerde afstooten: de wateren, als het daer deur gaet, zouden splyten: van verw zeggen zy het te zyn donker bruin, gevende van zich een grooten stank: wert zelden gezien, en als 't gezien wert, bediet veel onheils: heeft een staert, den paerde-staert

---

¹⁾ Naar het exemplaar van de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam. Alle andere aanhalingen uit *N. en O. Tartarye* zijn uit de heruitgave van den 2den druk. ²⁾ D. w. z. de ingezetenen, zie de bet. van *Inlander* in *Ndl. Wdb.*, VI, kol. 1758. Terecht verklaart Laufer, blz. 29, het woord hier door: „the Russian settlers in Siberia”, d. z. „d'oude Siberische Russen” van Ides.

gelyk: korte voeten, en diergelyke beuzelingen meer werden 'er daer van geloofd. Aen de Oby en zee-kusten werden ze 't meest gevonden, wel tot de swaerte van hondert pont, en meer. De Samojeden maken daer van pyl-punten, en de Moscoviten allerhande dingen, die men elders van elpen-been gewoon is te maken. Daer wert gezeght, dat 'er hoeft, ribben en ander gebeente van gemelte dieren uit gedolven werden. Een diergelyke seer sware tant is onder my berustende; be-neffens een klein tantje, lang negen duim; als mede drie kiezen, een bovenkies en twee onder-kiezen: de kiezen zyn onlangs gevonden, diep onder de aerde, in de graft van Kiof; de tanden aen een arm van de vliet Oby, insgelyks onder aerde: zo deze tanden als kiezen zyn door my aen kendens van oliphanten, en oliphants-tanden en kiezen vertoont, en wert geoordeelt, de zelve gelyk te zyn aen tanden of kiezen van oliphanten, die zich aen de vaste Asiatische kust ophouden, en niet aen die van Ceilon, wezende kenlyk onderscheit aen de zelve. Het verdient zyne meerdere aanmerkinge en verwondering, hoe de jonge tanden of kiezen, want eene der kiezen is van een zeer jong beest, gelyk ook den eenentant klein, als gezeght, en van een oliphants veulen is, in deze noorder gewesten dus onder aerde zyn geraekt, wezende zeker, dat noch deze kiezen noch zo jonge tanden tot gebruik als koopmanschap zyn vervoert, want daer toe onnut zyn".

Het zij mij geoorloofd, naar aanleiding van dit oudste bericht, er hier in 't voorbijgaan even op te wijzen, hoe goed Witsen ingelicht blijkt te zijn, al gelieft hij zelf een deel dier inlichtingen maar „beuzelingen” te noemen. Hij is op de hoogte, niet alleen van het bijgeloof der bevolking, waarin men het aarde-dier der Samojeden, het water-dier der Jakoeten, het „Unheilstier” (naar de woorden van Pfizenmayer) van alle Siberische volken en der Russische Kozakken terugvindt, niet alleen van de beschouwingen der Russische Schriftkenners, die er den zondvloed en den Behemoth bijhalen, waarin zij door de Europeesche geleerden, ook door Witsen zelf, zijn

gevolgd, zooals men in 't vervolg zal zien, maar ook van den werkelijken toestand waarin de overblijfselen van den mammoth zijn gevonden, den aard der vindplaatsen, de kleur van het dier, de lucht die de blootliggende deelen van het kadaver verspreiden. „Van verw zeggen zy het te zyn donker bruin” dat is de donkere roestbruine kleur der dichte lichaamsbehaving, welke haarmantel, zooals Pfizenmayer het noemt¹⁾, een uitstekende beschutting tegen de koude voor het dier is geweest; deze vraag der lichaamsbehaving is eigenlijk pas definitief opgelost door de beide expedities in het begin der XXste eeuw. „Gevende van zich een grooten stank” d. i. „der keineswegs liebliche Duft . . . , vergleichbar den Dünsten eines schlechtgehaltenen Pferdestalls, stark gemischt mit Aasgeruch” die den neus van Pfizenmayer trof „schon eine geraume Weile bevor der Mammutkadaver in Sicht kam”²⁾ en die de keizerin van Rusland naar haar zakdoek deed grijpen bij de bezichtiging van het dier acht dagen na de aankomst in het Zoölogisch Museum, waarom Pfizenmayer haar dan ook voorsloeg liever in den tegenoverliggenden vleugel het oude mammouthskelet van Adams met een bezoek te vereeren, „den zweiten fossilen Sibirier, der geruchslos war”³⁾.

In den tweeden, zeer vermeerderden en gewijzigden druk van 1705 vindt men de uit den eersten druk aangehaalde episode met eenige kleine wijzigingen terug, hier en daar zijn er eenige woorden aan toegevoegd, soms ook heeft Witsen iets geschrapt (b. v. den zin over den zondvloed). En verderop in zijn hoofdstuk over Siberië komt hij in dezen tweeden, veel uitgebreideren druk nog meermalen over den *mammout* en vooral over het *mammouttekoos* te spreken⁴⁾. Dit woord *mammouttekoos* is bij Witsen een samenstelling uit *mammout* en *koos*, een verbastering van Russ. *kost'*: „been”. Witsen's *mammouttekoos* staat dus verder af van Russ. *mamontovaja kost'* dan Ludolf's *mammotovoi kost*. Eenmaal⁵⁾

¹⁾ Blz. 235, vgl. ook blz. 151. ²⁾ Blz. 126. ³⁾ Blz. 206. ⁴⁾ Blz. 744—746. ⁵⁾ Blz. 746.

spreekt Witsen in plaats van het *mammouttekoos* van „het Mammoutte Elpen-been”, vgl. met deze vorming het onderschrift bij een afbeelding¹⁾ „Het Mammoute onderste Kakebeen van agteren te Sien”, waarboven „Het onderste Kakebeen van het Dier Mammout van vooren te Sien”. Met dit „Dier Mammout” was hij, zooals men boven heeft gezien, al in 1665 te Moskou niet onbekend, waar men hem „een aftekening van het Dier Mammout” bedeelde²⁾. De eerste wetenschappelijk vaststaande mammothvondst in 1692 bij Turuchansk aan de Jenissei hebben wij hem boven hooren verhalen in de woorden: „hoe onlangs ontdekt is, niet verre van Trugan... een geheel Mammout Dier”³⁾. Elders⁴⁾ spreekt hij zoowel van „het Mammout” als van „de zoo genaemde Mammout”.

Naast *mammout* en *mammouttekoos* bezigt Witsen elders *mammot* en *mammottekoos*. Het laatste wordt aangetroffen in zijn hoofdstuk over Samoedia⁵⁾: „Den Heer Andreas Artemonides Matveof, Moskovisch Gezant by haer Hoog. Moog. heeft my verhaeld, dat omtrent Poestoser mede veel Mammottekoos word gevonden” waarbij dan in margine staat aangeteekend: „Van dit Mammottekoos, ziet boven breder”. Vgl. nog als onderschriften bij afbeeldingen⁶⁾: „Een jonge Mammotte Tant” en „Mammotte Kiesen”. *Mammot* vonden wij boven, in een brief van Witsen aan den Deventerschen burgemeester Gijsbert Cuper, gedateerd 24 Juli 1698⁷⁾: „Onlanghs niet verre van het stedeken Trugau in Siberie is so als ik door ooggetuijgen ben berigt, het geraemte van het dier Mammot of Elefant ontdekt” en in een Latijnschen brief aan denzelfde uit het jaar 1708 schrijft hij⁸⁾: „De fossilibus jam non loquar, Hoc unicum tantum dicam, quod mihi missa est maxilla inferior cum magno dente animalis Mammot, quod elephantem dico, e terra in Siberia eruta”.

---

¹⁾ Tegenover blz. 746. ²⁾ Blz. 746, noot. ³⁾ Blz. 744. ⁴⁾ Blz. 746. ⁵⁾ Blz. 950. ⁶⁾ Tegenover blz. 796. ⁷⁾ Bij Gebhard, II, blz. 297. ⁸⁾ Bij Gebhard, II, blz. 319.

Mag men uit dezen vorm *mammot*, die door Witsen wordt gebruikt naast *mammout* (vgl. Ides: *mammut(h)*), en waarop ook het door Ludolf gebezigde *mammotovoi* teruggaat, de gevolgtrekking maken, dat er in de XVIIde eeuw een thans verouderde Russische vorm *mammot* voor het tegenwoordig gebruikelijke *mamont* heeft bestaan, zooals de *Oxford English Dictionary* doet? Ik meen deze vraag zeer stellig ontkennend te moeten beantwoorden. Weliswaar heb ik geen enkele Russische bewijsplaats uit het eind der XVIIde en het begin der XVIIIde eeuw tot mijn beschikking, maar afgezien van andere overwegingen, kan ik bij gebrek aan een Russische aanhaling uit dien tijd wijzen op een Chineesch bericht, dat men in Laufer's werkje *Ivory in China* aantreft.

In de jaren 1712—1715 trok een Chineesch gezantschap door Sibirië op zijn weg naar de Wolga met het doel om de Torgut, een Kalmuksche volksstam die zich daar onder Russische protectie had neergezet, te bewegen weder naar hun oude woonplaatsen op de Chineesche grens terug te keeren. De Mantsjoe Tulishen, de gezant, schrijft nu in zijn *Mémoires* met betrekking tot Jeniseisk het volgende, dat ik hier in de Engelsche vertaling van Laufer¹⁾ aanhaal: „In the coldest parts of this northern country is found a species of animal which burrows under the ground, and which dies when exposed to the sun and the air. It is of enormous size and weighs ten thousand pounds. Its bones are very white and bright like ivory . . . . It generally occurs on the banks of rivers. The Russians collect the bones of this animal, in order to make cups, saucers, combs, and other small articles. The flesh of the animal is of a very cooling quality, and is eaten as a remedy in fevers. The foreign name of this animal is *mo-men-to-wa*; we call it *k'i shu*”.

De heer Duyvendak, lector in de Chineesche taal aan de universiteit te Leiden, heeft de goedheid gehad deze benaming

---

¹⁾ *Blz.* 27.

voor mij te controleeren in de Chineesche encyclopaedie, waaruit Laufer deze passage heeft vertaald. Er staat ook volgens hem inderdaad *mo-men-to-wa* en terecht zegt Laufer: „The transcription is based on Russian *mamontowa* (scil. *kost*, „bone”)”. Zooals men in de Engelsche vertaling van Ludolf's Appendix achterin de Engelsche vertaling van Adam Brand's reisbeschrijving leest van *the mammotovoy*, zoo is in dit Chineesche bericht sprake van de *momentowa*; bij beide mist men het woord *kost'*.

Mamont was dus ook reeds in Witsen's tijd de Russische benaming van het dier — wie zoude er ook aan twifelen? Dezen zuiver Russischen vorm van het woord treft men in de XVIIIde en XIXde eeuw ook wel in West-Europeesche teksten aan. „On a dit aussi *mammont'*” zegt Littré s.v. *Mammoth*; Murray vermeldt *mamont* als een der vormen voor de XVIIIde eeuw; bij Weigand vindt men een plaats uit 1838, waarbij het noodig wordt gevonden nog eens te onderstrepen: „*Mammont*, nicht *Mammuth*. Aus Russ. *mamont'*”.

De toonlooze klinker na het accent werd in de tweede lettergreep ook wel als *a* geschreven. Vandaar naast *mamont* de schrijfwijze *mamant*, die thans geheel ongebruikelijk is geworden en die men dan ook alleen in de oudere woordenboeken, al of niet naast *mamont*, aantreft: Heym (1800) heeft b.v. *mamant*, Schmidt (1844) *mamont*, Oldecop (1854—'55) in het Fransch-Russische gedeelte *mamant*, in het Russisch-Fransche *mamont*. Sedert de Russische orthographie van Grot vindt men in de woordenboeken slechts *mamont*. De schrijfwijze *mamant* kan de etymologie met het onbewezen Tataarsche *mama* in de hand hebben gewerkt. Dit *mamant* was ook reeds in de XVIIIde eeuw in W.-Europa verschenen; Murray vermeldt het en Hatzfeld-Darmesteter geven een aanhaling uit 1727: „En Sibérie ce que les habitants appellent *mamant'*”, ontleend aan een Fransche verzameling grootendeels vertaalde reizen *Recueil de Voyages au Nord*, te Amsterdam uitgegeven, waarin ook de Fransche vertaling van Ides zich bevindt. Het

origineel dezer Fransche aanhaling vindt men in het werk over Siberië van den Zweedschen in den Noordschen oorlog krijgsgevangen officier J. B. Müller van 1716.

Maar *mamont* en *mamant* zijn in het Fransch overvleugeld door *mammouth*, dat volgens Hatzfeld-Darmesteter in 1835 door de Académie werd toegelaten. Dat deze laatste vorm op Witsen's *mammout* teruggaat, kan, dunkt mij, nauwelijks aan twijfel onderhevig zijn. Wij hebben reeds boven gezien, dat Witsen zich meer dan eens moest beklagen over plagiaat uit zijn werken door buitenlandsche schrijvers; dat de Franschen hierbij niet achteraan kwamen, moge uit enkele aanhalingen uit Witsen's briefwisseling met zijn vriend Cuper blijken. Den 4^{den} November 1705 schrijft hij hem ¹⁾: „ik hebbe reets dese dingen in myn commentarien gebracht . . . wesende sulx reets gedrukt, dog kan het selve, om recht uyt te spreken, omdat in geen jaer met de kaerten nog kan gereet sijn, nu nog niet gemeen maeken, sorgende dat so sulx dede, dat de geleerden in Duytsland, tot Londen en Parijs, het selve aenstonts in haere journaelen op hun eygen naem aent licht souden geven, gelijk mij diergelijk is gebeurt omtrent het uytgeven van een journael tot Parijs, uyt Mosco na Sina, daer ik eygenhandig explicatien onder hadde gemaekt, die de Hr Thevenot op syn eygen naem uytgaf, want hij se van mij had versogt”. En in een brief die op het eind van 1715 of in het begin van 1716 moet geschreven zijn, leest men ²⁾: „Het is eerst onlanghs, dat ik geweten hebbe, hoe men hier voor enige tijt buyten mijn kennis heeft weten te bekomen, of door den drucker of door imant anders, aan wien 'k om te lesen het geleent hadde, en mij niet gerestitueert, vermits overlijden, een exemplaeur van de comentarien die ik over de kaart van tartarije hebbe gemaekt, en doen drucken, hoewel nog niet compleet, in meyninge om te sijner tijt hetselve onder den titel van Noort

---

¹⁾ Bij Gebhard, II, blz. 309. ²⁾ Bij Gebhard II, blz. 443.

en Oost Tartarije aen den dag te geven, dese geschriften so ik nu hoore, heeft men tot Parijs doen vertaelen". Het postscriptum van dezen brief luidt: „Ik hebbe boven vergeten te seggen, hoe ik voor een maent of twe, een seer beleefde brief van Parijs ontfangen hebbe, door sekeren Hr de lisle geschreven, die aldaer een vermaert geographus is, dese segt mij, hoe hij mijne schriften is magtig geworden, en versoekt mij dat ik aen hem mijne memorien wilde senden . . . Ik hebbe geen ongenoegen doen blijken, dat men mijne gedrukte geschriften, sonder mijn weten, die nog niet uytgegeven sijn, mij hadde ontvoert, want sulx soude dan nog slimmer sijn, en gesegt blijde te wesen, dat die in so goede hant gevallen waeren als de sijnen. Hij sont bij mij een seker jongman van Groningen, die ik niet kenne, dese Jongman hadde mijne papieren in het frans vertaelt, en is na huis verreyst bij sijne ouders. So ik mijn ongenoegen hadde betuygt, het soude nog slimmer sijn, want aldus soude hij gewislijk mijn naem geheel verduystert hebben, en van mij gants geen gewag maeken".

En zoo is Witsen's *mammout*, al of niet via Ides' *mammuth*(*h*), in de meeste talen van Europa de internationale geijkte term geworden voor den *Elephas primigenius*, niet alleen in het Nederlandsch, Duitsch, Deensch, Noorsch en Zweedsch¹⁾, niet alleen in het Fransch, Spaansch, Portugeesch, Italiaansch enz.²⁾, maar ook in Slavische talen als b.v. het Poolsch en Tsjechisch³⁾, ja zelfs in het Russisch heeft *mamut* zich een plaats veroverd naast het toch nog altijd gebruikelijkere inheemsche *mamont*. Alleen het Engelsch schijnt terug te gaan op den vorm *mammot*, dien het dan spelt *mammoth* met *th*, zooals in het Fransch *mammouth*, in het Nederlandsch *mammouth*, en in het Duitsch *mammuth* de spellingwijze is van oudsher.

¹⁾ Ndl. *mammouth*, *mammoet*; Hd. *mammuth*(*h*); De. *mammut*; No. *mammut*; Zwe. *mammut*. *mammudjur* (vgl. Witsen's *mammout* *dier*).

²⁾ Fr. *mammouth*; Sp. *mammout*; Port. *mamute*; Ital. *mammut*. ³⁾ Po. *mamut*; Tsjech. *mamut*.

Vanwaar deze spelling met *th*? Is zij afkomstig van Ides' *mammuth(h)* of zoude men haar misschien veeleer mogen verklaren door invloed van de oude XVIIde- en XVIIIde-eeuwsche geleerde etymologie die den mammoth met den bijbelschen Behemoth in' verband bracht? „The Russian Mammoth certainly came from the word Behemoth” leest men in de in 1738 verschenen Engelsche vertaling van de beschrijving van Rusland door Strahlenberg, aangehaald in de *Oxford English Dictionary*. „The learned Philipp Johann von Strahlenberg”, zoo ls Laufer hem noemt ¹⁾, was een Zweedsch officier in dienst van Karel XII, die gevangen genomen door de Russen in den slag bij Poltawa, dertien jaren in Siberië doorbracht. Men wij hebben immers reeds boven gezien, dat Witsen, „the learned Hollander Nicolaus Witsen”, den mammoth al dadelijk met den Behemoth samennoemt: „Het dier Behemoth, by de Russchen Mammout . . . genaemt, daer van men by Job leest”, al spelt hij zelf het woord nog niet met *th*.

In den tweeden druk van *Noord en Oost Tartarye* vindt men de bewering ²⁾: „Bochartus spreekt wytloopig van den Behemoth, of Mammout, en bewyst vry klaer, dat de Heilige Schrift door dit Dier geen ander heeft willen verstaen, als de Hippopotamus . . . passende hy alle de eigenschappen dezès Diers op gemelte Behemoth”. De toevoeging bij Behemoth: „of Mammout” is van Witsen, Bochartius noemt in zijn *Hierozoicon sive bipertitum opus de animalibus s. scripturae* in het hoofdstuk ³⁾ waarin hij wil bewijzen „behemoth non esse elephantem, ut volunt, sed hippopotamum” nergens het woord *mammout*. Wel komt hij te spreken over den walrus, russ. *morž*; „Mors Moscovitae nominant”, waarvan hij dan zegt dat zij „hippopotamis esse quam simillimos” ⁴⁾. Nog één stap verder en de Jezuiet Avril, die in 1685 het Russische rijk doortrok, past den naam Behemoth op

¹⁾ Blz. 34. ²⁾ Blz. 746. ³⁾ II, Lib. V, cap. XV. ⁴⁾ II, blz. 763.

den walrus toe, naar een verhaal „uit zeker Waiwoda verstaen, welke nette kennis hadde der gewesten aen de over zyde [van de Oby gelegen”. Witsen geeft dezen passus uitvoerig in vertaling weder¹⁾, waarin sprake is van „het vangen van 't Dier Behemoth, dat een Beest is, zoo wel te Water als te Lande levende, welkers Tand en hoornen hoog zijn geacht. De Inwoonders gaen dikmael langs de Oever van de Ys-zee op de jacht van dit Monster-dier uit” enz.

Maar Witsen is het op dit punt met Avril heelemaal niet eens, hij eischt deze hoog geachte tanden van het monsterdier Behemoth voor zijn onderaardschen olifant of mammout op; hij wil niet gelooven aan een daar voorkomend levend dier, terwijl aan den anderen kant Avril het bestaan van olifanten in het koude Siberië ontkent. „UED. believe te sien”, schrijft Witsen in zijn reeds meermalen genoemden brief van 24 Juli 1698 aan Cuper²⁾ „in de reijsbeschrijvinge van den Jesuit Avrie hoe belachelyk en leugenagtig dat hij spreekt van de beenderen deser elefanten die in Siberien gevonden werden, seggende het tanden van seker dier te syn dat aldaer leeft, maer ik versekere UEd. dat al hetgene hij daer van segt is een versierde leugen”. En in den tweeden druk van zijn *Noord en Oost Tartarye* leest men³⁾: „Wat misverstandelyk en verdicht van dit Been, of deze onderaardsche Olyphants Tand en hoornen, by de Jezuit Avril in zijne beschrijvinge van Tartarye word gezegt, uit het volgende kan worden gezien, sprekende hy in dezen zin:... het en zijn geen Olyphants daer zy dit Been van bekomen, wezende dat Noorder gewest al te koud (sprekende van Siberie voor alzulk een Dier, 't geen de warmte bemint) doch het zijn andere Dieren, die dit geven, te weten zoodanige, die te Water en te Lande leven, genaemt Behemoth, welke men gemeenlyk vind in de Vliet Lena, of aen de Oevers van de Tartarische Zee; men heeft my in Moskou verthoont, verscheide Tand en hoornen van dit Monster-dier” enz.

¹⁾ Blz. 747. ²⁾ Bij Gebhard, II, blz. 297. ³⁾ Blz. 747.

De verwarring tusschen mammoths- en walrurstand, welke men hier op wetenschappelijk gebied bij Witsen en Avril aantreft, is in den handel maar al te zeer bekend. Daarom is het zoo moeilijk, zegt Laufer ¹⁾, een betrouwbare geschiedenis van den handel in mammothivoor te schrijven. „The accounts we have are confused, and in many of them the tusks of mammoth, walrus and narwhal, and even fossil rhinoceros-horn are hopelessly mixed up. . . . The Yakut, for instance, indiscriminately designate mammoth and walrus ivory as „horn” (muos)”.

Behoeft ons na dit alles de identificatie van Behemoth en mammoth nog te verwonderen? Immers te minder, wanneer wij Witsen's eigen opvatting leeren kennen, die ook reeds in den eersten druk van zijn werk bij de mammothpassage in margine voorkomt: „Behemoth” zegt Witsen daar „betekent allerlei groote schrikkelyke dieren, gelyk het woord Leviathan allerlei schrikkelyke visschen betekent”.

Deze oudste bijbelsche etymologie die het woord met den Behemoth in verband brengt, blijft de eeuwen door haar invloed uitoefenen. Men nam een tusschenvorm *mehemoth* aan tusschen *behemoth* en *mammo(u)th*. Ook Laufer maakt daar melding van ²⁾: „The etymology of the word *mammoth* is obscure. The Russian form is *mamont* or *mamut*. It has been suggested by Sfrahlenberg that the word is derived from *behemoth* through the medium of an Arabic *mehemoth*. Howorth has accepted this theory, but it is by no means convincing.” Blijft Laufer hier nog ernstig, Skeat drijft den spot met dezen tusschenvorm: „We cannot credit Siberian peasants with a knowledge of Arabic!”

Thans zal wel geen etymoloog eenig verband willen leggen tusschen den Behemoth en den mammoth, maar vroeger is dit, naar ouden etymologischen trant, wel geschied en deze beschouwingwijze kan haar sporen hebben achtergelaten.

---

¹⁾ Blz. 36. ²⁾ Blz. 29, zie ook blz. 63.

Zulk een spoor zou de oude spelling met *th* kunnen zijn. Mag men ook het verlies van den nasaal in het Europeesche woord tegenover russ. *mamont* aan de geleerdenetymologie Behemoth toeschrijven, door welk verlies Byron in zijn gedicht *The Deformed Transformed*¹⁾ *mammoth* op *behemoth* kon laten rijmen? Weliswaar noemt Ludolf den Behemoth niet in zijn passage over de *mammotovoi kost* en kan dit laatste daar dus eenvoudig een niet geheel en al juiste overname zijn van russ. *mamontovaja kost'* zonder meer. Dat Ludolf hier niet nauwkeurig op de hoogte was van de Russische benaming, al schreef hij een *Grammatica Russica*, die trouwens ook niet feilloos is, blijkt ten duidelijkste uit zijn mannelijken vorm van het adjectief op *-oi*, terwijl bij het vr. znw. *kost'* natuurlijk de vrouwelijke vorm van het bnw. op *-a(ja)* vereischt is. Maar ook bij Witsen, die er den Behemoth wel bij haalt, treft men *mammot* aan en nasaalloos is ook de bij hem meest gebruikelijke vorm *mammout*. Die *ou*, gesproken *oe*, bij Ides op zijn Duitsch als *u* geschreven, is vreemd; zij vereischt in ieder geval een verklaring.

„Het dier Behemoth, by de Russchen Mammout, anders Mammona genaemt”. Als die *mammout*, welks *ou* ik nog even laat rusten, hier bij „the learned Hollander Nicolaus Witsen” nu eens min of meer onder invloed van den Behemoth was geraakt, evenals de *mammoth* bij „the learned Philipp Johann von Strahlenberg”, en wij in dien anderen vorm *mammona* een onbeïnvloeden en dus onbedorven, zuiveren vorm van den naam van den *Elephas primigenius* in de XVIIde eeuw in Siberië mochten zien, dien Witsen ons, ondanks dat idée fixe van den Behemoth „daer van men by Job leest”, toch niet heeft willen verzwijgen, al noemt hij hem slechts één enkele maal? Zou die vorm *mammona* niet tevens onbedorvener,

---

¹⁾ III, 1 (aangehaald door Laufer, blz. 29).

zuiverder, en bijgevolg oorspronkelijker, ouder kunnen zijn dan dat raadselachtige Russische *mamont*, waarop de West-europeesche vormen *ma(m)mout(h)*, *ma(m)mut(h)* en *ma(m)-mot(h)*, hoe dan ook, al of niet onder invloed van het woord *behemoth*, zonder eenigen twijfel teruggaan? Bij mijn weten heeft tot nog toe niemand aan dien vorm *mammona* eenige aandacht geschonken en toch geeft hij ons, naar mijn overtuiging, den draad in handen, die ons uit dit etymologische labyrinth zal voeren.

Met dit *mammona* bij Witsen zal men allicht op één lijn willen stellen het door den Schotschen reiziger John Bell of Antermony vermelde *mammon* als een gebruikelijke naam voor den mammoth in Siberië in het eerste kwart der XVIIIde eeuw. Hij had dezen naam gehoord op een gezantschapsreis van St.-Petersburg via Siberië naar Peking in de jaren 1719—1722. In 1691 in Schotland geboren¹⁾, vertrok hij als doctor in de medicijnen in 1714 uit Londen naar St.-Petersburg met aanbevelingsbrieven voor Dr. Areskin, lijfarts en staatsraad van Peter den Groote. Van 1715—1718 maakte hij een reis met een gezantschap van St.-Petersburg naar Ispahan, dan volgt zijn Chineesche reis, terwijl hij in 1722 ook nog een reis naar Derbent deed. Sedert 1737 was hij, eerst als Russisch diplomaat, daarna als koopman, te Constantinopel gevestigd, in 1746 huwde hij een Russin, in 1780 overleed hij hoogbejaard op zijn vaderlijk erfgoed Antermony in Schotland. Zijn reiservaringen zijn verzameld in zijn werk *Travels from Saint Petersburg in Russia to various parts of Asia*, te Glasgow in 1763 uitgekomen, waarvan een 2de druk in 1764, een 3de druk in 1788 en een 4de druk in 1806 verscheen. In 1766 zag een Fransche vertaling het licht; de Leidsche Universiteitsbibliotheek bezit ook den 2den druk van een Nederlandsche vertaling uit 1786.

In het Engelsche origineel²⁾ nu leest men: „Tartars . . . have

¹⁾ *Dictionary of National Biography*, IV, p. 166—167. ²⁾ II, p. 148 (volgens de *New English Dictionary* s. v. *Mammoth*).

seen this creature, called mammon, at the dawn of day, near lakes and rivers." Laufer maakt melding van Bell in de volgende bewoordingen, waarbij hij hem blijkbaar citeert¹⁾: „The Scotch traveller, Bell of Antermony, observed in most of the towns which he passed between Tobolsk and Yenisseisk many mammons horns, so called by the natives”²⁾. Wordt men bij het laatste niet onmiddellijk herinnerd aan Witsen's woorden: „Daer ter plaetze wert mede gebeuzelt, dat dese tanden hoornen zyn van het dier Behemoth, by de Russchen Mammout, anders Mammona genaemt”? In de Nederlandsche vertaling trof ik de volgende woorden aan: „Mammons Hoorn”, „Dat Mammon een Dier is” en „dat Dier Mammon”, welk laatste een pendant vormt bij Witsen's „het dier Mammout”. In de Fransche vertaling luidt het opschrift boven het 14de hoofdstuk³⁾: „Détail curieux au sujet de l'animal appelé Mammon”, men leest er ook verder: „corne de mammon”, „le Mammon est un animal” en bij de Fransche pluralis „les mammons” teekent de vertaler in een noot aan: „des mammons ou mammut”, welke laatste vorm afkomstig blijkt van *M. Isbrantides* (d. i. IJsbrand Ides)⁴⁾.

Men zal misschien de opmerking willen maken, dat dit *mammon* van John Bell en zijn vertalers wel een minder nauwkeurig overgebracht russ. *mamont* zou kunnen zijn. Volstrekt onmogelijk is dit natuurlijk niet, maar, in aanmerking genomen Bell's langjarige verblijf in Rusland en verkeer met Russen, zijn huwelijk met een Russin, en vooral ook in verband met Witsen's *mammona*, komt het mij voor, dat er geen dwingende reden is om aan de juistheid van den vorm *mammon* te twijfelen. Die vorm *mammon* wordt trouwens ook elders in XVIIIde-eeuwsche werken gevonden. In een der vele bladwijzers op het veeldeelige groote Nederlandsche werk over

---

¹⁾ Blz. 31. ²⁾ „Natives” heeft hier dezelfde beteekenis als „inlanders” bij Witsen d.w.z. de ingezetenen (zie boven, blz. 23, noot 2).
³⁾ I, p. 93. ⁴⁾ II, p. 95.

de Natuurlijke Historie volgens het samenstel van Linnaeus van den Hoornschen geneesheer Martinus Houttuyn, te Amsterdam 1761—1785 verschenen, treft men: „Mammons-Beenderen” aan. Slaat men de desbetreffende plaats op, dan leest men daar¹⁾ van: „Gegraven Elpebeen... dat by... de Russen genoemd wordt Mammotowa-Kost of Mammons-Beenderen”. Hoe komt Houttuyn aan dezen vorm *Mammotowa-Kost*²⁾, wat den uitgang van het eerste woord betreft zuiverder dan Ludolf's *Mammotovoï kost*, maar bovenal hoe komt hij aan het equivalent „Mammons-Beenderen”, synoniem met Bell's „Mammons Hoorn” d. i. mammothstanden, mammoth-ivoor? Den mammoth behandelt hij nergens, laat staan dat hij den naam noemt, wel wordt eenige bladzijden tevoren³⁾ gesproken van beenderen „der Olijphanten... dikwijls voor Reuzen-beenderen gehouden”, waarmede natuurlijk mammothbeenderen zijn bedoeld.

Wat hiervan ook moge zijn, het door Witsen vermelde *mammona* en het in de XVIIIde eeuw aangetroffen *mammon* kunnen volgens hun oorsprong bezwaarlijk iets anders wezen dan de ook in de Slavische talen verbreide naam van... den Mammon. Maar welk verband in beteekenis kan er bestaan tusschen den Nieuw-Testamentischen Mammon en den voorwereldlijken olifant? Het antwoord op deze vraag geeft de bijzondere beteekenisontwikkeling die de woorden *mamona*, *mamon* in sommige Slavische talen hebben gehad. Niet in de taal der Groot-Russen of Moskovieten, die het woord daarom ook als min of meer vreemd hebben gevoeld en het dientengevolge tenslotte ook hebben verbasterd tot *mamont* door een *t*-paragoge, een in de XVIIde en XVIIIde eeuw, toen er zooveel vreemde woorden in het Russisch drongen, niet ongewone wijze van verbastering, zooals ik in 't vervolg

---

¹⁾ III, 1, blz. 212. ²⁾ Vgl. M. Noël Chomel, *Alg. Woordenb.*, 2de dr. (a^o. 1778), blz. 475: *Momotovakost*. ³⁾ III, 1, blz. 206.

door voorbeelden zal aantonen. Maar in de taal der Klein-Russen, waartoe de Klein-Russische Kozakken behoorden, van wie er deel uitgemaakt kunnen hebben van de Kozaksche bezetting van Siberië sedert het einde der XVIde eeuw; en bovenal in de taal der Polen, die een niet onbelangrijk contingent, vooral als ballingen, der Siberische bevolking in de XVIIde eeuw vormden, hetgeen ik beneden met bewijspplaatsen zal staven.

In het Klein-Russisch, Poolsch, en ook in het aangrenzende Slowaaksch is het in oorsprong vreemde, bijbelsche, kerkelijke *mamona*, *mamon* onder invloed gekomen van het zuiver Slavische werkwoord *mamiti*, dat „misleiden, bedriegen” beteekent en o.a. gebezigd wordt met betrekking tot booze geesten, bovennatuurlijke schrikaan jagende verschijningen, die den mensch onheil berokkenen. Miklosich brengt in zijn *Etymologisches Wörterbuch der Slavischen Sprachen* *mamona* in deze beteekenissen zelfs bij *mamiti* onder; juister, althans nauwkeuriger, lijkt mij de opvatting van Brückner in zijn *Etymologisch Woordenboek der Poolse Taal*, die slechts bemiddeling van het inheemsche *mamič* bij deze beteekenisovergang van het Nieuw-Testamentische *mamona* aanneemt. Naast *mamona* heeft het Poolsch (en Slowaaksch) *mamuna*, dat ook het Klein-Russisch kent naast *mamun*, maar *mamona* en *mamon* zijn natuurlijk de oude oorspronkelijke vormen.

„Booze geest (zloj duch)”, geeft het Oekraiensche Woordenboek van Grinčenko als beteekenis van *mamún*; dezelfde beteekenis heeft het Woordenboek der Poolse dialecten van Karłowicz voor *mamuna*; zoo'n booze geest voert den mensch ten kwade of op een dwaalweg (Karłowicz), misleidt de menschen, voert vrouwen weg (Grinčenko). Doordien de *a* waarop het woord eindigt als vrouwelijke uitgang werd opgevat, kreeg *mamona/mamuna* in het Poolsch bepaaldelijk de beteekenis van „booze geest in vrouwelijke gedaante (zły duch w postaci niewieściej)”, zooals het Warschauer Woordenboek der Pool-

sche Taal van Karlowicz e.a. heeft, „waterniksen, feeën (boginki, feje)” is de beteekenis die Brückner in zijn Etymologisch Woordenboek geeft; zoo'n „wonderlijke verschijning in vrouwelijke gedaante (dziwożona)” verwisselt en steelt kinderen (Miklosich, Karlowicz). Miklosich geeft bij Slowaaksch *mamona* waaraan hij de beteekenis toekent van: „übernatürliche Erscheinung”, ter illustratie de volgende aanhaling: „nejednomu nahodila se mamona, a mamonila ho celú noc” (aan meer dan een verscheen de mamona en kwelde hem den ganschen nacht), vgl. hierbij de door Karlowicz in zijn Dialectwoordenboek vermelde beteekenis van: „spookverschijning (widmo, mara)” voor Poolsch *mamona*. Maar nog treffender in dit verband zijn de beteekenissen „poczwarą” en „dziwotwór”, die men in de woordenboeken van Karlowicz vindt en waarvoor als Duitsche vertaling gewoonlijk wordt gegeven: „die Schreckgestalt, das Schreckbild” en „das Ungeheuer, das Monstrum”.

Zoo'n booze geest, zoo'n onheilbrengende bovennatuurlijke verschijning, zoo'n schrikaan jagende gestalte, zoo'n Ungeheuer, zoo'n monstrum was en is nog tot op den huidigen dag de mammoth in zijn ijsgraf, niet alleen voor de Siberische volken als Samoeden, Ostjaken, Tataren, Jakoeten, Toengoezen, Lamoeten, Joekagieren, Tsjoektsjen en hoe zij verder mogen heeten, maar ook voor de Slavische kolonisten, de Siberische Kozakken enz. „En als 't gezien wert, bediet veel onheils” deelt Witsen ons mede onder de „beuzelingen” die er daar in Siberië van den mammoth worden geloofd, en als hij zelf den mammoth samennoemt met den Behemoth, dan is dat, omdat „Behemoth betekent allerlei groote schrikkelijke dieren”.

Voor den tegenwoordigen tijd mogen hier eenige getuigenissen volgen uit Pfizenmayer's werk *Mammutleichen und Urwaldmenschen in Nordost-Siberien*. Volgens dezen zoöloog, die op de plaats zelve zijn waarnemingen heeft gedaan, is de mammoth een wezen „dessen bloszer Anblick die Naturkinder

der Wälder und Tundren mit abergläubischem Grauen erfüllt" ¹⁾. De Jakoeten meenen, „daz es sich um Ungeheuer handle, die in der Erdtiefe hausen und sterben müssen, sobald sie das Tageslicht trifft" ²⁾. Van de Toengoezen heet het: „Schon der Anblick eines Mammutkadavers bringt nach ihrem Glauben Unglück, und diese abergläubische Furcht vor dem Unheilstier geht so weit, daz sie beim Anblick von zufällig aufgefundenen Mammutkadavern tatsächlich krank wurden, wie mehrere Sibirienforscher berichten" ³⁾. Van den Lamoet Tarabykin die den mammoth aan de Berezowka het eerst had ontdekt, vertelt Pfizenmayer: „Tarabykin scheint nachträglich eine tiefe Scheu vor seinem Fund erfasst zu haben . . . Er habe in steter Angst gelebt, das Mammut könnte ihm, seinen Angehörigen und seinen Renttieren noch nachträglich Unheil bringen" ⁴⁾. En wanneer hij het afscheid verhaalt van den schranderen Lamoet Amuksan met wien hij op de vindplaats vriendschap had gesloten, zegt hij: „Selbst in dem hellen Kopf von Freund Amuksan spukten die finstern Sagen vom Unheil bringenden Mammut offenbar unausrottbar, denn noch beim Abschiednehmen, als er schon auf seinem gehörnten Reittier sasz und mir nochmals die Hand drückte, war sein letzter Wunsch für mich, das Untier, das wir nach Ruszland bringen wollten, möge mir kein Unheil bringen" ⁵⁾.

Dezelfde gevoelens met betrekking tot den mammoth — en dit is voor ons van nog meer belang — kon Pfizenmayer bij de Siberische Kozakken opmerken. De Kozak Jawlowski te Sredne-Kolymask, die de vondst van den mammoth aan de Akademie te St.-Petersburg had gemeld, ontving daarvoor als belooning de som van 1000 goudroebeel, die hem in de kanselarij van den isprawnik in tegenwoordigheid van de professoren Herz en Pfizenmayer, de leiders der expeditie, werd ter hand gesteld. Denzelfden avond aan een feestmaal van kooplieden en ambtenaren genoodigd, had hij den volgende

---

¹⁾ Blz. 126. ²⁾ Blz. 20. ³⁾ Blz. 21. ⁴⁾ Blz. 157. ⁵⁾ Blz. 164.

morgen niet alleen zijn 1000 roebel verloren, maar stond hij bij een der handige medespelers nog bovendien behoorlijk in de schuld. „War an diesem Pech der Spielteufel allein schuld, oder war das gar ein Unheil, das vom ominösen „Ukyla” kam? Als der Kosak mir am folgenden Tag sein Leid klagte, war er überzeugt, dasz nur das Unheilstier ihn ins Unglück gestürzt habe, und er verschwor sich, sein Lebtag nichts mehr mit einem Mammutkadaver zu tun zu haben”. „Ich riet ihm”, besluit Pfizenmayer, „keine Karten mehr anzurühren.”¹⁾ Zeven jaar later ontmoette hij op zijn tweede expeditie op de heenreis naar den mammoth aan de Sanga-jurach in het Noorden van Siberië in een blokhuis aan de Jana een ouden Kozak, die allerlei onheil wist te verhalen, dat de deelnemers aan de eerste expeditie, van wie ook het meeren-deel reeds gestorven was, had getroffen, en van wien hij onder meer deze uitspraak hoorde: „Krankheit oder Tod ist nicht das einzige Unheil, das vom unheimlichen Ukyla kommt. Es ist alte sibirische Überlieferung, dasz jedes Auge weinen musz, das dieses Urweltwesen schaut. Keiner bleibt vom Unglück verschont, dessen Hand es berührt”.²⁾

Meer nog dan de definities in de woordenboeken brengen deze levende getuigenissen ons in de sfeer van de *mamona* of *mamon* der Siberische Polen en Kozakken van de XVIIde eeuw, uit welken tijd ons Nicolaas Witsen en iets later vermoedelijk ook John Bell den naam hebben bewaard.

De Polen maakten een niet onbelangrijk deel der Siberische kolonisten uit, en van cultureel standpunt beschouwd, was hun belangrijkheid nog grooter. In de stad Tobolsk, de hoofdstad van Siberië, wonen, volgens Witsen³⁾ „een menigte vrye Russen, en andere, wiens Ouders of Voorouders aldaer in ongenade zijn gekomen, en omgedoopte Poolen, wel sterk zes of zeven duizend Man”. Van de stad Tomsk zegt hij⁴⁾:

¹⁾ Blz. 188. ²⁾ Blz. 221. ³⁾ Blz. 753. ⁴⁾ Blz. 773.

„De Binnen- en Voor-stad is bevolkt met omtrent zes duizend Man, zoo Russen, vervoerde, en omgedoopte Poolen, als andere vrye inlandsche Luyden, 't zy Tarters, of Kalmakken". In een „Bericht op Siberien, zoo als zulks voor ruim twintig Jaer, by zekere perzoonen aldaer ter neder is gesteld" en waarbij in margine het jaar 1680 staat, heet het van de stad Epansin aan de rivier de Toera ¹⁾: „De Stad Pansin . . . is wel bebouwt, en gesterkt met Storm-palen, en houte Bolwerken . . . Daer is mede een brave wel-bewoonde Voor-stad, zoo van Russen als Polakken, die daer vervoerd en geplant zijn". Zelfs in het Noordelijke ballingsoord Manga-zeja, bijna aan de IJsee, vindt men onder de uiteraard schaarsche bevolking ook Polen ²⁾: „Weinig Russen en Poolen, die in groote ongenade derwaerts gezonden zijn, houden daer bezetting. Dit is maer een Sterkte van Storm-palen, heeft een houte Bolwerk, en eenige ronde houte Toorens. Het is daer des Winters afgryzelijk kout. Daer wast niet als weinig Kool, Rapen, en Wortels, en word hun de leef-tocht van Tobol, Jaerlijks toegebracht". Het is in zulk een omgeving dat aan de oevers der rivieren de overblijfselen van den mammoth worden gevonden. Noemde niet Ides juist Mongamsea als een der vindplaatsen?

Reeds sedert het einde der XVIde eeuw, na de inbezitneming van Siberië door de Kozakken, vormden de Polen een deel der bevolking. Isaäc Massa van Haarlem, die zijn *Beschryvinge der Landen Siberia, Samoieda ende Tingoesa* in 1609 opstelde, na zijn terugkeer uit Moskovië, deelt ons omtrent den eersten tijd na die inbezitneming mede: „Ook word 'er dagelijks veel Volks heenen gezonden, zoo dat 'er op zommige plaetzen met'er tyd heele gemeenten geworden zijn van Russen, vermengelt met Poolen, Tarters, en andere Volkeren". Aldus vindt men deze plaats in zijn *Noord en Oost Tartarye* aangehaald ³⁾ door Witsen, die echter een kleine verandering

---

¹⁾ Blz. 822. ²⁾ Blz. 762. ³⁾ Blz. 828.

heeft aangebracht in de hier ietwat onklare tekst van het oorspronkelijke ¹⁾, waar de Polen zelfs in de eerste plaats worden genoemd evenals in de definitieve Latijnsche uitgave, die in 1613 verscheen onder den titel *Descriptio Regionum Siberiae, Samojediae, Tingoësiæ*, waar men leest ²⁾: „Tantaque in dies eo mittitur hominum multitudo, ut nonnullis locis jam collectæ sint civitates, e Polonie, Tartaris, Russis aliisque nationibus inter se mixtis”.

Op cultureel gebied stonden die Polen hooger dan de Russen. Niemand minder dan de geleerde Katholieke geestelijke Jurij Križanicz, een der eerste panslavisten, bracht zestien jaar van zijn leven van 1660 tot 1676 te Tobolsk in Siberië als balling door. Ik weet wel, dat Križanicz eigenlijk van geboorte een Kroaat was, die aan de universiteiten van Weenen, Bologna en Rome studeerde, die te Konstantinopel en Florence heeft gewoond, maar voor hij in 1660 te Moskou kwam, vertoefde hij drie jaren in Polen en Klein-Rusland en zijn werken schreef hij voor een deel in het Poolsch. Het is dan ook zeer begrijpelijk, dat Witsen hem op meer dan een plaats in zijn werk „de Poolsche monnik” noemt. „Fredericus Krizanicz, Poolsch Monnik, welke zich lange jaren tot Tobol, in Siberien, hadde opgehouden, verhaeld in zeker geschrift, dat hy aen zijn Poolsche Majesteit, in 't Jaer zestien hondert tachtig, heeft aangeboden, hoe dat hy de Man gekent heeft in Tobol, die de eerste was, welke de Vliet Lena overspatte, aldaer bezit nam, en vastigheid bouwde, ten dienste van hunne Tzaersche Majesteiten” ³⁾. En de Slavische wereld zou thans niet meer weten, waar, wanneer en hoe deze voor het Slaven-
dom zoo belangrijke figuur zijn leven heeft geëindigd, indien Nicolaas Witsen niet ergens in zijn werk ⁴⁾ terloops de mededeeling had gedaan van „deze Monnik Krizanicz, die onder

---

¹⁾ Ed. Linschoten-Vereeniging (Werken XXIII), blz. 18. ²⁾ Bij Obolensky et v. d. Linde, *Histoire des guerres de la Moscovie par Isaac Massa de Haarlem*, I, p. 274. ³⁾ Blz. 686; zie verder nog blz. 735. ⁴⁾ Blz. 115.

de Poolsche benden, in het beleg voor Weenen, onlangs is gesneuveld”.

Zoo schijnen dan de Polen, de cultureel hoogststaande laag der bevolking van Siberië in de XVIIde eeuw, zijn naam aan den mammoth te hebben gegeven. Niet de Siberische volken, of, om met Ides te spreken, „de Heidenen, als de Jakuti, Tungusi en Ostiakky”, noch de Tataren, de overheerschers van het oude rijk Siberië, zelfs niet, om nogmaals de woorden van Ides te gebruiken, „d’oude Siberische Russen”, de definitieve veroveraars en bezitters van Siberië, maar de daarheen in ballingschap gezonden Polen.

Tusschen Poolsch *mamona* en Russisch *mamont* ligt als overgangsvorm *mamon*, dat ons vermoedelijk door John Bell is bewaard. Dit *mamon* kan in het Russisch naast het uit het Poolsch overgenomen *mamona* zijn ontstaan naar analogie van den bekenden naam van den Nieuw-Testamentischen Mammon, die in het Russisch zoowel *mámon* of *mamón*¹⁾ als *mamona* luidt. Een tweede mogelijkheid is, dat de Russen het Poolsche *mamona* als een gen.-acc. kunnen hebben opgevat, waarbij zij een nom. *mamón/mámon* vormden. Maar men zoude ook de vraag kunnen stellen, of misschien de Klein-Russische, Oekraiensche *mamún* uit ouder *mamón* hier niet van invloed kan zijn geweest. Onder de ballingen in het ballingsoord Siberië hebben zich vermoedelijk ook wel Klein-Russen bevonden, wier cultuur dichter bij die der Polen dan bij die der Moskoviëten stond, en onder de Kozaksche bezetting kunnen ook Klein-Russische Kozakken zijn geweest. Ik weet wel, dat de Siberische Kozakken in 't algemeen gesproken niet uit Klein-Rusland, maar uit het rijk van den tsaar van Moskovië afkomstig waren, maar tusschen de Don-Kozakken van den tsaar, waartoe b.v. de eerste veroveraars van Siberië behoorden, en de Klein-Russische Dnjepr-

---

¹⁾ Beide accentuaties bij Dal'.

Kozakken heeft ten allen tijde een voortdurende wisseling bestaan ¹⁾, hetgeen ons bij het weinig zetelvast van deze bevolking geenszins behoeft te verwonderen. Het verschil van accent in *mamún/mamón* en *mámont* behoeft hier geen bezwaar te zijn, men kan b.v. wijzen op het Hollandsche woord *leguáan* dat op volkomen dezelfde wijze met verspringing van accent en *t*-paragoge in het Russisch tot *légvant* werd.

De door Ides aldus genoemde oude Siberische Russen moeten dus het woord *mamona* (waarnaast dan weldra *mamon* voorkomt) in de genoemde beteekenissen van: „booze geest, onheilsdier, ungeheuer, monstrum” van de Siberische Polen (en daarnaast vervolgens misschien ook van de Klein-Russen onder de Siberische Kozakken) hebben overgenomen, want in deze beteekenissen kenden zij het woord niet in hun eigen taal. Het was hun als zoodanig vreemd en zij hebben er mede gedaan, wat met meer vreemde woorden in het Russisch is geschied, zij hebben er alras een eigen stempel op gedrukt door het te voorzien van een *t*-paragoge, het aldus verbasterend tot den thans geijkten vorm *mamont*, die blijkbaar reeds in de XVIIde eeuw gewoon was naast de oorspronkelijke vormen *mamona* en *mamon*, ons door Witsen en John Bell bewaard. Over deze vervorming thans een enkel woord.

In de XVIIde en XVIIIde eeuw, in het bijzonder in het tijdvak van Peter den Groote, toen er zooveel vreemde woorden in het Russisch werden opgenomen, sommige slechts tijdelijk, andere voorgoed, is de vervorming door middel van een *t*-paragoge een eigenaardig verschijnsel. Verschillende Hollandsche zee- en scheepstermen ²⁾ hebben in Rus-

¹⁾ Zie *Enciklopedičeskij Slovar' s. v. Kozáčestvo* (Dl. XXX, blz. 583).

²⁾ *De Hollandsche Zee- en Scheepstermen in het Russisch* (Verhand. der Kon. Akad. v. Wetensch. te Amsterdam, Afd. Lett., N. Reeks, Dl. X, no. 2).

sischen mond b.v. zulk een achtergevoegde *t* gekregen, en niet zelden juist na een *n*. Voorbeelden zijn: Russ. *legvant* uit Holl. *leguaan*; Russ. *brezent* uit Holl. *presenning*; Russ. *špont* naast *špunt* uit Holl. *spong* of *sponning*. Voorbeelden na andere consonanten zijn: Russ. *fordupel't* uit Holl. *verdubbeling*; Russ. *švart* uit Holl. *zwaar* (anker); Russ. *bucht* uit Holl. *boeg* (anker). Ned. *kluis* leeft voort in Russ. *kljuz*, in Archangel geworden tot *chljus*, waarnaast ook voorkomt *chljust*. In een studie, getiteld: „De Westersche invloed op de Russische taal in het tijdvak van Peter”¹⁾ heeft de heer N. A. Smirnow een aantal vreemde woorden verzameld uit Russische geschriften van dien tijd. Men treft daar b.v. nog aan: *anšeft* naast *anšef* uit fr. *en chef*; een raar verbasterd *kambol't*, dat wel met Holl. *kombof* of *kombuis* in verband zal staan; *šchergant* naast *šchergan*, *šlergan'* en *šergen'* uit Holl. *scheergang* enz. Gelijk nog thans in Archangel de vormen *chljus* en *chljust* naast elkander worden gebezigd, gelijk in de geschriften van Peter's tijd vormen als *anšef* en *anšeft*, *šchergan* en *šchergant* naast elkaar worden aangetroffen, zoo moeten ook in Witsen's en John Bell's tijd d. w. z. in de XVIIde en in het begin der XVIIIde eeuw de vormen *mamona*, *mamon* naast *mamont* hebben geleefd, totdat ten slotte *mamont* de geijkte vorm is geworden.

De geijkte vorm dan in het Russisch, gelijk Witsen's *mammout* de geijkte vorm in nagenoeg alle Europeesche talen is geworden. Hoe nu dezen vorm bij Witsen te verklaren? Hij kan m. i. niet anders dan op een onjuiste schrijfwijze berusten, die misschien bovendien in de hand kan zijn gewerkt door die geleerde Behemoth-etymologie, die haar invloed hoogstwaarschijnlijk ook op den nasaalloozen

---

¹⁾ *Zapadnoe vlijanie na russkij jazyk v Petrovskuju epochu*, in: *Sbornik otdělenija russkago jazyka i slovesnosti Imperatorskoj Akademii Nauk*, T. LXXXVIII (1910).

Engelschen vorm *mammoth* heeft laten gelden, welken vorm *mammot* Witsen, gelijk men boven heeft kunnen zien, ook meer dan eens heeft gebezigd. In *mammout* zou de nasaal *n* dan echter in *u* zijn veranderd, zoodat *on* tot *ou* d.i. *oe* is geworden. „Het dier Behemoth, by de Russchen Mammout, anders Mammona genaemt”. Indien wij hier lezen: „Het dier Behemoth, by de Russchen Mammont, anders Mammona genaemt” dan is deze plaats vlekkeloos. En ik meen alle vrijheid te hebben, deze plaats zoo te mogen emendeeren, daar Witsen meer dan eens uit gebrekkige kennis van het vreemde woord of den vreemden naam den lezer voor de keus stelt tusschen een *u* en een *n*, en wel bepaaldelijk na een voorafgaande *a* of *o*, dus tusschen de verbinding *au* en *an* of *ou* en *on*, zooals dat toch eigenlijk, afgezien van verder verschil, ook het geval is bij de vormen *mammout* en *mammona*. Eenige voorbeelden mogen hier volgen.

De stad Turuchansk, waar in 1692 mammothoverblijfselen werden gevonden, noemt hij in zijn brief van 24 Juli 1698 aan Cuper: „het stedeken Trugau”, terwijl men in den tweeden druk van *Noord en Oost Tartarye*, waar deze zelfde mededeeling wordt teruggevonden, leest¹⁾: „Trugan”. In het eerste deel van zijn werk komt hij uitvoerig te spreken over den beroemden Chineeschen muur; na te voren de Chineesche en Mongoolsche namen te hebben medegedeeld, zegt hij in 't vervolg²⁾: „Het woord Muur, betekent in de Tael der Lands-volkeren, dicht onder de groote Muur woonachtig, Stinan of Stinau, gelijk by uitnemenheit die groote Muur aldaer werd genaemt, welke Sina van Tartarye scheidt”. Het eerste wat men bij deze benaming „Stinan of Stinau” denkt, is dat men hier met het gewone Russische woord voor muur: *stěna* te doen heeft, waarin noch de *n* noch de *u* aan het slot thuishooren; maar voor ons doel is hier alleen van belang het feit dat Witsen den lezer de keus laat tus-

---

¹⁾ Blz. 744. ²⁾ Blz. 127.

schen *an* en *au* of tusschen *n* en *u*. Voor zulk een keus stelt Witsen ons ook, wanneer hij in zijn hoofdstuk over de Krim het bekende nomadenvolk der Polowtsen moet vermelden, dat in de XIIde eeuw Zuid-Rusland overheerschte. Hij doet dat in de volgende bewoordingen ¹⁾: „Voor omtrent vier honderd en zestig Jaren begonnen de Tartaren dit hangent Eiland eerst te bezitten; als wanneer zy een Volk, dat nu vernietigt of t'onder is gebragt, en genaemt was Poloniktzen, of Poloutzen, hebben verdreven”. Wordt men hier door Witsen niet voor een dergelijk alternatief geplaatst als bij *mammona*: *mammout* t.w. voor de keus tusschen de verbinding *on* + vocaal en *out*? Alleen zal de deskundige lezer in het eerste geval den vorm met *out* in *Poloutzen* d.i. *Poloutzen* als den juisten erkennen; in het tweede geval geloof ik nu wel te mogen zeggen, dat *mammona* de juiste vorm is en *mammout* onjuist voor *mammont*.

Niemand die meer overtuigd zal zijn geweest van het veelvuldig voorkomen van dergelijke onjuistheden in de tallooze vreemde namen in zijn levenswerk dan Witsen zelf. Bij het vermelden van aardrijkskundige en andere namen op bijna iedere bladzijde van zijn boek laat hij den lezer veelal de keus tusschen twee, drie, vier, ja soms nog meer verschillende vormen van dien naam, die hij bij andere schrijvers heeft gevonden of van zijn schriftelijke of mondelinge berichtgevers heeft gekregen en waarvan de onjuiste meestal op foutieve schrijfwijzen berusten. Uit honderde voorbeelden slechts enkele weinige. De Ket, een zijrivier van de Ob, noemt Witsen ergens ²⁾: „Keck, Ket of Kes”. Het reeds meermalen genoemde plaatsje Turuchansk ³⁾: „het Stedeken Trugania, Frugania, of Trugan”. Van een berg in Siberië, die genoemd naar den Kozakkenveroveraar Jermak in het Russisch *Jermakova gora* moet heeten, zegt hij ⁴⁾: „en noemen de Russen deze Berg noch Jermackovagora, of

¹⁾ Blz. 567—568. ²⁾ Blz. 775. ³⁾ Blz. 762. ⁴⁾ Blz. 736.

Jarmacoragora, dat is Jermaks-berg", waarbij de *r* in den tweeden naam natuurlijk op een foutieve overname berust van de *v* in de eerste. Elders vermeldt hij¹⁾: „een Klooster genaemt Dantatova wert insgelyks geheeten Damatoff", waarbij de *nt* in het eerste woord allicht zijn ontstaan te danken heeft aan een wat hoog uitgeschoten derde been van de *m* in het tweede; maar ook dit tweede kan niet juist zijn, want op een andere plaats van zijn werk²⁾ leest men van „het Klooster Dolmatof, of Dalmatowa". Zou het laatste niet nog het dichtst bij de waarheid komen en de naam in verband staan met Dalmatië b.v. indien het klooster genoemd was naar den H. Isaïc van Dalmatië, naar wien de grootste kathedraal van St.-Petersburg later zou heeten? Ten slotte heeft hij het ergens³⁾ over „een Rivier, genaemt Sersoe, of Sarsa; en in deze Rivier Sersoe, valt de Rivier Funderlick, of Kenderlieck". Is dat niet wonderlijk? Moet men zich dan nog verwonderen over de simpele verwisseling van een *n* en *u*, waarbij in het geval van den mammout(h) de Behemoth nog invloed kan hebben uitgeoefend?

Wanneer men de plaats bij Witsen dus eigenlijk zou moeten lezen: „Het dier Behemoth, by de Russchen Mammont, anders Mammona genaemt", dan schijnt Witsen blijkbaar beide benamingen, zoowel de verbasterde als de oorspronkelijke, nog naast elkaar te hebben aangetroffen in het Russisch. Maar het onverbasterde *mammona* is in oorsprong Poolsch, en wanneer iemand de plaats aldus zou willen lezen: „Het dier Behemoth, by de Russchen Mammont, anders (*d.w.z. op zijn Poolsch*) Mammona genaemt" dan zou hij daarvoor misschien eenigen steun kunnen vinden aan een andere plaats in Witsen's werk, waar deze eveneens naast elkaar en blijkbaar eveneens zonder het zelf te weten een Russischen en Poolschen naam noemt als synoniemen. De bedoelde plaats vindt men in zijn beschrijving van de Krim,

---

1) Blz. 766. 2) Blz. 844. 3) Blz. 778.

waar hij de landengte van Perekop behandelt, waarbij men leest¹⁾: „Perecop of Przekop, is gezegt, een doorsnyding”.

Het in Witsen's *Noord en Oost Tartarye* op zulk een eigenaardige wijze uit Russ. *mamont* ontstane *mammout* werd door de geleerde wereld van Europa overgenomen en is, zooals men reeds boven heeft gezien, thans in nagenoeg alle Europeesche talen de geijkte benaming voor den *Elephas primigenius*. Zelfs in het Russisch is het doorgedrongen en *mamut* staat daar naast het origineele *mamont*. Alleen het Engelsche *mammoth* kan op Ludolf's te Oxford verschenen *Grammatica Russica* teruggaan, ofschoon het daar slechts in den afgeleiden vorm van het bnw. *mammotovoi* voorkomt, terwijl men *mammot* meer dan eens ook bij Witsen, zoowel in zijn briefwisseling als in zijn werk, aantreft en deze onder zijn letterdieven niet alleen „de geleerden in Duytsland . . . en (tot) Parijs” maar ook „de geleerden . . . tot Londen” rekende.

Hebben Ludolf en Witsen in eenigerlei betrekking tot elkaar gestaan? Ik acht dit niet onwaarschijnlijk, daar Witsen een uitgebreide correspondentie over allerlei wetenschappelijke onderwerpen heeft gevoerd met Ludolf's beroemden oom Job Ludolf, die hoogbejaard op tachtigjarigen leeftijd in 1704, slechts zes jaar vóór zijn neef, te Frankfort overleed. Verschillende plaatsen in zijn briefwisseling met Gijsbert Cuper bewijzen dit²⁾ en in zijn korte autobiographie, die Witsen in 1711 op zeventigjarigen leeftijd heeft geschreven, noemt hij onder zijn voornaamste correspondenten ook Ludolf³⁾: „Wegens zijne menigvuldige correspondentiën kan blijken uit de nog overig zijnde brieven, waaronder van den Czaar van Moskovien, koning van Engeland, hertogen van Florencen en Coerland, landgraaf van Hessen, bisschop van Munster, spreker van het Parlement Mr. Harley, Ludolfi en anderen”.

¹⁾ Blz. 567. ²⁾ Bij Gebhard, II, blz. 292, 329, 348, 395. ³⁾ Bij Gebhard, I, blz. 501, naar P. Scheltema, in *Aemstels Oudheid*, VI, 41 vlgg.

Daarmede bedoelt Witsen ongetwijfeld: „Jobus Ludolfus die onse gemene vrint was”, zooals hij in een brief van 14 November 1717 aan Cuper schrijft, of „De Hr Ludolfus die mede mijn correspondent is geweest” in een brief van 30 Juli 1714.

De neef Heinrich Wilhelm Ludolf heeft gedurende zijn verblijf in Rusland Russisch geleerd en na zijn terugkeer in Engeland schreef hij zijn *Grammatica Russica*. Aan Nicolaas Witsen was het gedurende zijn verblijf te Moskou 30 jaar vroeger niet beschoren, in die taal onderricht te ontvangen, zooals wij uit zijn eigen reisjournaal weten. Het werd hem door de ambtenaren van den tsaar uit argwaan tegen de vreemdelingen verboden iemand bij zich te ontvangen die hem Russisch zou leeren. „Siet” zegt hij in zijn boosheid hierover, „dese beesten, self bot zijnde, laeten een ander niet toe jet te beneerstigen”.¹⁾

Des te grooter de verdienste van den burgemeester van Amsterdam, wiens *mammout* door de geleerde en ongeleerde wereld is overgenomen en die ons daarnaast de oorspronkelijke benaming *mamona* heeft bewaard. En niemand zou van deze oorspronkelijke benaming de eigenlijke beteekenis juister kunnen weergeven dan Nicolaas Witsen dit onbewust heeft gedaan in de sobere bewoordingen: „En als 't gezien wert, bediet veel onheils.”

¹⁾ Bij A. Kluyver, *Over het verblijf van Nicolaas Witsen te Moskou* (1664—'65), in *Versl. en Meded. der Kon. Akad. v. Wetensch.*, 3de reeks, XI, blz. 15.

NASCHRIFT

Bij het ter perse gaan van deze mededeeling kwam mij het verleden jaar (1926) te Londen verschenen werk in handen van Bassett Dugby, getiteld: *The Mammoth and Mammoth-hunting in North-East Siberia*. De lezing van dit boek heeft mijn inzichten op geen enkel punt kunnen wijzigen. Maar ter aanvulling moge daaruit het volgende hier nog een plaats vinden.

Voor de etymologie brengt het boek niets nieuws. De schrijver haalt de woorden aan¹⁾ van Nordenskjöld: „The same mammoth, which is probably of Tartar origin, Witsen appears to wish to derive from Behemoth, spoken of in the fortieth chapter of the Book of Job”.

Wat de vormen van het woord aangaat, vindt men uit de reis van L. Lange (1715—1716) een fragment aangehaald²⁾, waarin het dier *maman* wordt genoemd, een vorm die ook door Murray voor de XVIIIde eeuw (evenwel zonder bewijspplaatsen) is opgeteekend. Dit *maman* staat m. i. tot *mamon* als *mamant* tot *mamont*.

Wat tenslotte de oorspronkelijke beteekenis betreft, meen ik voor mijn betoog nog een steun te mogen vinden in de Appendix I van dit werk, waar men een paragraaf aantreft³⁾ getiteld „The Mammoth as an Evil Spirit”, die aldus begint: „The mammoth is one of the prominent evil spirits in the religious beliefs of the Tchuktchee, the native race living in the north-east tip of Siberia”. Ook elders in dit boek⁴⁾ vindt men getuigenissen van de bijgeloovige vrees der Siberische inboorlingen voor den mammoth, met name der Samoeden, Ostjaken, Jakoeten, Toengoezen en Lamoeten.

---

¹⁾ Blz. 74. ²⁾ Blz. 75—76. ³⁾ Blz. 207. ⁴⁾ Blz. 83, 96 vlg., 104 114.

Ons medelid Van Wijk maakte mij nog opmerkzaam op een plaats in een Oudkerkslavische tekst¹⁾, waar Mammon(s-kinderen) en Duivel(skinderen) als synoniemen naast elkaar voorkomen. Deze gelijkstelling in een kerkelijk geschrift behoeft ons niet te verwonderen, wanneer men bedenkt, dat in het Nieuwe Testament²⁾ de Mammon bepaaldelijk genoemd of bedoeld wordt in tegenstelling tot God. Maar de boven gegeven beteekenisontwikkeling, die het woord uitsluitend in het Klein-Russisch, Poolsch en Slowaaksch heeft gekregen, wortelt in het oude, heidensche volksgeloof, waarbij als aanknoopingspunt hoogstwaarschijnlijk het in dezelfde sfeer thuisbehorende *mamiti* heeft gediend. En juist hierdoor was het, dat Slavische kolonisten en Siberische inboorlingen in hun bijgeloovige vrees voor den mammoth elkander konden ontmoeten.

---

¹⁾ Kozma's Tractaat tegen de ketters (zie *Zeitschr. f. Slavische Philologie*, III, 312). ²⁾ Matth. VI, 24; Luc. XVI, 9, 11, 13.

The origin of the name of the „*Elephas primigenius*” has up to now remained unknown. Attempts to trace the word from the Siberian languages have been made, but a convincing etymology therefrom has never been given.

Nicolaas Witsen, who visited Moscow in 1665, was the first to mention in his work *Noord en Oost Tartarye*, which appeared in Amsterdam in 1692, the name *mammout* and from this has it become current in all the languages of Europe, even gaining a place in Russian (*mamut*) next to the customary native form of the word: *mamont*, from which Witsen's *ma(m)mout* must have been derived by a wrong calligraphy. Apart from this form Witsen in his letters and in his work gives the form *mammot*¹⁾, to which the English *mammoth* goes back. For very soon in Europe *mammouth*, *mammuth* and *mammoth* were written, presumably because the learned world of that day — also Witsen himself — in its old etymological manner, connected the name of the prehistoric elephant with the Biblical *Behemoth*.

But Witsen in one place in his work, besides the form *mammout* or *mammot* brought into vogue by him, has preserved for us yet another form of the name i. e. *mammaona*. This word in origin can be no other than that which is also current in the Slavonic tongues for the name of the New Testament *Mammon*. This name in the common belief of some Slavonic peoples through popular etymology (under the influence of the verb *mamiti*: to deceive, to mislead) has developed a special and peculiar meaning. Particularly in Polish *mamona* took on the meaning of: evil spirit, supernatural, ominous apparition, and finally: monster. All these meanings fit perfectly into the atmosphere of the

---

¹⁾ Cf. Ludolf, *Grammatica Russica* (Oxford 1696), p.92: *Mammotovoi kost*.

superstitious ideas, which the mammoth carcasses awakened not only among the Siberian natives, but also among the Slavonic colonists, to whom in the XVIIth century the Cossacks and Polish exiles belonged. Already Witsen was able to tell of the *mammout* or *mammona*: „And if seen, it betokens much calamity”. Further one should read what Professor E. W. Pfizenmayer, who in the XXth century led both the mammoth expeditions organised by the Russian Academy of Sciences, tells of that superstition in his work *Mammulleichen und Urwaldmenschen in Nordost-Sibirien* (Leipzig, Brockhaus, 1926), cf. also Bassett Dugby's book *The Mammoth and Mammoth-hunting in North-East Siberia* (London, Witherby, 1926).

The Poles formed in the XVIIth century an important contingent of the Siberian population and in the realm of culture stood higher than the Russians. They seem to have given the mammoth its name. The Polish word *mamona* must then through the medium of a form *mamon* (which e.g. yet occurs in the Scottish traveller John Bell of Antermony, 1719-'22), also written *maman* (in the work of L. Lange, 1715-'16), have been corrupted by the Russians into *mamont* (formerly also written *mamant*), very much in the same way as in the Russian of the XVIIth and XVIIIth centuries other foreign words have become corrupt.

